

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

ÚSTAV JAZYKŮ A KOMUNIKACE NESLYŠÍCÍCH

Bakalářská práce

Kateřina Tylšová

Jazykové trajektorie CODA v České republice
Language trajectories of CODAs in the Czech Republic

Praha 2022

Vedoucí práce: Mgr. Andrea Hudáková, Ph.D.

Poděkování

Tímto bych ráda poděkovala vedoucí práce Mgr. Andree Hudákové, Ph.D., za její laskavý přístup, cenné rady a motivaci během psaní této práce. Velký dík patří také všem respondentům, kteří mi věnovali svůj čas a byli ochotní se zapojit do výzkumu. V neposlední řadě bych chtěla poděkovat své rodině za trpělivost a podporu během mého studia.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 17. května 2022

Kateřina Tylšová

Abstrakt

Bakalářská práce se zaměřuje na jazykové trajektorie CODA neboli slyšících dospělých osob narozených jednomu nebo dvěma neslyšícím rodičům (srov. např.: Preston, 1994; Bishop, Hicks, 2005; Moroe, 2019). Teoreticko-metodologický rámec práce je vystaven na základě výzkumu Sherman a Homoláče (2014, 2021), kteří pracovali s teorií jazykového managementu a metodou jazykových biografií. Těžištěm práce je výzkumné šetření s deseti dospělými CODA (ve věku 20–60 let) žijícími v České republice. Se všemi respondenty provedla autorka práce jazykově biografické rozhovory, na jejichž základě sestavila jazykové trajektorie každého z respondentů a v nich identifikovala tzv. body obratu. Následně se pokusila vymezit body obratu typické pro české dospělé CODA a vysledovat jisté rysy, které by umožnily sledované CODA rozčlenit do specifických skupin vykazujících v jazykových biografiích některé společné rysy.

Klíčová slova

Body obratu, CODA, český znakový jazyk, čeština, jazykově biografické rozhovory, menšinový jazyk, neslyšící rodiče, osvojování jazyka, slyšící dítě, trajektorie osvojování, užívání a pozbývání jazyka, většinový jazyk

Abstract

This bachelor thesis focuses on the language trajectories of CODA or hearing adults who have deaf parents (cf. e. g.: Preston, 1994; Bishop, Hicks, 2005; Moroe, 2019). The theoretical and methodological framework of this work is based on the research of Sherman and Homoláč (2014, 2021), who worked with the theory of language management and the method of language biographies. The focus of the work is a research survey with ten CODA adults (aged 20–60) living in the Czech Republic. The author conducted linguistic biographical interviews with all respondents, on the basis of which she compiled the language trajectories of each of the respondents and identified the so-called turning points in them. Subsequently, she tried to define turning points typical for Czech adult CODAs and to trace certain features that would allow the monitored CODAs to be divided into specific groups showing some common features in language biographies.

Key words

CODA, Czech, Czech sign language, Deaf parents, hearing child, key transition, language acquisition, language biography, interviews, majority language, minority language, trajectories of the acquisition, use and attrition of language

Obsah

ÚVOD	8
1 SLYŠÍCÍ DĚTI NESLYŠÍCÍCH RODIČŮ	10
1.1 CODA V ČESKÉ REPUBLICE	10
1.2 KOMUNIKACE V NESLYŠÍCÍCH RODINÁCH SE SLYŠÍCÍM DÍTĚTEM	11
1.2.1 Český znakový jazyk	12
1.2.2 Český jazyk.....	13
1.3 TLUMOČENÍ PRO RODIČE	14
1.4 CODA A JEJICH IDENTITA.....	15
2 TEORETICKÝ RÁMEC VÝZKUMNÉ SONDY	17
2.1 SOCIOLINGVISTIKA	17
2.2 KONCEPT ŽIVOTNÍ DRÁHY	17
2.2.1 Jazykové trajektorie.....	18
2.2.2 Body obratu.....	18
2.3 TEORIE JAZYKOVÉHO MANAGEMENTU	18
3 METODOLOGICKÝ RÁMEC VÝZKUMNÉ SONDY	20
3.1 JAZYKOVÁ BIOGRAFIE	20
3.2 POLOSTRUKTUROVANÝ ROZHOVOR.....	20
3.3 NÁSLEDNÝ ROZHOVOR	20
3.4 TRANSKRIPCE ROZHOVORŮ	21
3.5 DESIGN VLASTNÍ VÝZKUMNÉ SONDY	21
4 ANALÝZA ROZHOVORŮ	27
4.1 ROZHOVORY S ÚČASTNÍKY	27
4.2 VÝZKUMNÝ VZOREK A ANAMNÉZY RESPONDENTŮ	28
4.2.1 Výzkumný vzorek	28
4.2.2 Anamnézy respondentů.....	30
5 VÝSLEDKY VÝZKUMNÉ SONDY A DISKUZE	34
5.1 ZÍSKÁVÁNÍ A UŽÍVÁNÍ JAZYKŮ	34
5.1.1 Český jazyk.....	36
5.1.2 Český znakový jazyk.....	37
5.1.3 Další jazyky.....	40
5.2 BODY OBRATU.....	40
5.2.1 Vstup do systému školství.....	40
5.2.2 Začátek tlumočení pro rodiče.....	41
5.2.3 Partnerský/manželský/rodinný život.....	43
5.2.4 Profesionální život.....	44
5.2.5 Dospělé životní vzory	44
5.3 DISKUZE	45
6 DOPORUČENÍ RESPONDENTŮ	49
6.1 SLYŠÍCÍM DĚTEM NESLYŠÍCÍCH RODIČŮ.....	49
6.2 NESLYŠÍCÍM RODIČŮM SLYŠÍCÍCH DĚTÍ	50
ZÁVĚR	52

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	54
SEZNAM TABULEK	60
SEZNAM GRAFŮ.....	60
PŘÍLOHY	61
PŘÍLOHA 1: FORMULÁŘ PRO INFORMOVANÝ SOUHLAS.....	61

Úvod

Slyšící děti neslyšících rodičů, označované zkratkou CODA (Children of Deaf Adults) (srov. např.: Preston, 1994; coda-international.com), jsou někdy ve „slyšící společnosti“ vnímáni jako rarita. Mnozí lidé po nich chtějí, aby jim ukázaly, jak se ve znakovém jazyce (u nás v českém znakovém jazyce) řeknou sprostá slova, diví se, že se naučily mluvit, případně si představují, že od dětství tlumočily svým rodičům nebo měly problémy ve škole. Ve skutečnosti být CODA znamená mnohem víc. Tito lidé tvoří nenápadnou kulturní a jazykovou menšinu (Bishop, Hicks, 2005): vyrůstali v neslyšící komunitě, ale zároveň byli obklopeni slyšícím světem.

Dnes se této skupině věnuje větší pozornost než v minulosti. Vznikají odborné články i obsáhlejší publikace, CODA se stávají předmětem bakalářských či diplomových prací. Na českém poli jde například o práci Dejmkové (2014) a Bendové (2018), které se zabývaly vývojem jazykových kompetencí CODA, Červinkové Kinské (2015), která zkoumala vývoj komunikačních schopností u dětí CODA nebo Horákové (2009), která popisuje výskyt narušené komunikační schopnosti u slyšících dětí neslyšících rodičů. Na problematiku CODA se zaměřuje také Redlich (2004 aj.). Slyšícím dětem neslyšících rodičů byly věnovány některé díly pořadu Televizní klub neslyšících (TKN, 2007, 2021). Tato práce tedy není první, která hovoří o CODA, ale jedná se o první práci realizovanou na našem území zaměřující se na jazykové trajektorie, osvojování jazyků a jejich užívání u dospělých slyšících osob, které mají neslyšící rodiče.

Hlavní inspirací pro tuto práci byly publikace Sherman a Homoláče (2014, 2021), kteří zkoumali vietnamskou komunitu žijící na území České republiky. Ve svém výzkumu vycházeli ze sběru dat ze sociálních sítí a blogů a zejména z rozhovorů se členy této komunity. Na jejich základě pak vytvořili jejich osobní jazykové trajektorie a ty podrobili další analýze. Podařilo se jim popsat tři generace Vietnamců žijících momentálně v České republice, přičemž jako základní rozlišující znak identifikovali období jejich příchodu do České republiky (viz Sherman, Homoláč, 2014, 2021).

V první části práce autorka ve stručnosti nastínila problematiku slyšících osob s neslyšícími rodiči a nejčastější stereotypy s tím spojené. Jedná se konkrétně o komunikaci v takto smíšených rodinách, tlumočení neslyšícím rodičům a dilema identity spojené s existencí na pomezí dvou kultur a jazyků. Dále přiblížila teoreticko-metodologický rámec práce, vycházející z výzkumného šetření Sherman a Homoláče (2014, 2021). Hlavní částí práce je pak autorčina výzkumná sonda s prvotní výzkumnou otázkou: *(1) Jak vypadají jazykové trajektorie dospělých CODA v současnosti v České republice a jaké body obratu jsou pro ně typické?* Již v průběhu psaní autorka práce doplnila další výzkumnou otázku: *(2) Lze mezi těmito CODA na základě srovnávání jazykových trajektorií a bodů obratu (popř. dalších proměnných, jako je věk respondentů) vysledovat jisté specifické podskupiny a charakterizovat je?* Při hledání odpovědí na tyto otázky autorka vychází z interview s deseti dospělými CODA ochotnými podělit se o svůj životní příběh. Dialogy autorka vedla formou polostrukturovaných rozhovorů (Mišovič, 2019). S většinou respondentů byly uskutečněny dva rozhovory, které autorka posléze převedla do písemné podoby, tj. provedla jejich přepis podle pravidel pro přepis rozhovorů v korpusu DIALOG (Kaderka, Svobodová, 2006). Následně autorka sestavila

jazykové trajektorie jednotlivých respondentů a v nich definovala body obratu. Tato data dále analyzovala, uspořádala a interpretovala. Výstupy, ke kterým dospěla, jsou popsány v diskuzi.

V rámci výzkumných rozhovorů získala autorka od některých respondentů doporučení pro ostatní CODA a neslyšící rodiče, kteří mají slyšící děti. Jde o poměrně osobní výpovědi s cílem předat své zkušenosti dalším „potřebným lidem“. Autorka se je rozhodla v práci zveřejnit, a to v rámci jedné kapitoly, již zařadila před samotný Závěr práce.

Tato práce je prvotní sondou do problematiky získávání a užívání jazyků osobami, které mají neslyšící rodiče. Může být inspirací pro další podrobnější výzkum.

1 Slyšící děti neslyšících rodičů

Zhruba devadesát procent dětí, které se narodí neslyšícím¹ rodičům, je slyšící (Preston, 1994). Jedná se o specifickou skupinu pohybující se na hraně dvou kultur a dvou jazykových prostředí (Preston, 1994). Tito jedinci pochází z různých etnik, vyznávají různá náboženství a jsou zastoupeni v různých sociálních a ekonomických vrstvách (Preston, 1994). Všechny členy této menšiny spojuje skutečnost, že se narodili do neslyšící rodiny (Moroe, 2019).

Pro slyšící osoby, které mají neslyšící rodiče, se před nedávnou dobou začalo využívat označení CODA. Jde o mezinárodně uznávanou zkratku vycházející z prvních písmen anglického termínu *Children Of Deaf Adults* (srov. např.: Preston, 1994; coda-international.org, 2021). Existuje i stejnojmenná celosvětová organizace fungující od roku 1983, která sdružuje dospělé slyšící děti neslyšících rodičů a zároveň zastřešuje národní organizace CODA (coda-international.org, 2021). Jednou z jejích aktivit je například organizace konferencí s cílem edukovat své členy i širokou veřejnost. Pod záštitou CODA funguje také organizace KODA (*Kids Of Deaf Adults*) sdružující mladé potomky neslyšících rodičů, kteří ještě nedosáhli věku 18 let (coda-international.org, 2021).

1.1 CODA v České republice

Informace o tom, kolik slyšících lidí v České republice má neslyšící rodiče, se bohužel autorce práce nepodařilo nikde dohledat. Proto se rozhodla alespoň přibližný počet CODA žijících na území České republiky odhadnout na základě statistických dat z různých zdrojů.

Hrubý (1998) uvádí, že počet osob se sluchovým postižením² v České republice je přibližně půl milionu. Jeho odhad lze podpořit statistikou Světové zdravotnické organizace, která uvádí, že takových osob je zhruba pět procent ze světové populace (WHO, 2022). Dle výsledků sčítání lidu z roku 2021 v České republice žilo 10 524 167 obyvatel (ČSÚ, 2021). Proto se zdá, že počet neslyšících osob by se skutečně mohl pohybovat okolo půl milionu. Do tohoto počtu jsou však zařazeny také starší osoby, které mají problémy se sluchem spojené s věkem (a které tvoří mezi osobami se zhoršeným slyšením většinu) (Hrubý, 1998). Stejná informace vyplynula z výběrového šetření z roku 2018, které proběhlo na území České republiky s cílem zmapovat situaci zdravotně postižených osob. Z výsledků vyplynulo, že sluchově postižených³ je 134 900 (ČSÚ, 2019). Z toho 89 % osob začalo mít problémy se sluchem během života (může se tedy jednat o problémy spojené s věkem) a 9 % osob se narodilo neslyšící (tedy cca 12 141 osob) (ČSÚ, 2019). Hrubý (1998) udává, že počet osob,

¹V této práci bude komplexně užíván termín *neslyšící* pro všechny osoby se sluchovým postižením, nezávisle na sluchové ztrátě a typu postižení. Více o rozdělení sluchových vad viz např.: Dejmková, 2014. Dále bude plošně využíván termín *neslyšící* s malým „n“, nezávisle na kontextu, jak se o nich bude hovořit. O osobě, která neslyší, je totiž možné hovořit jako o neslyšícím s malým „n“ nebo o Neslyšícím s velkým „N“. Toto rozdělení souvisí s pohledem na neslyšícího člověka. Pohled medicínský nahlíží na neslyšící jako na handicapované osoby a vnímá hluchotu jako postižení, které je třeba léčit. Pohled kulturní vnímá Neslyšící jako minoritu s vlastní kulturou a jazykem (Macurová, 2018).

²Do tohoto počtu jsou zahrnuty osoby, které mají ztrátu sluchu způsobenou věkem, osoby s praktickou (ztráta sluchu větší než 70 dB) a úplnou hluchotou (ztráta sluchu větší než 90 dB). Více o detailech šetření viz Hrubý, 1998.

³Které osoby si představit pod pojmem *sluchově postižený* zde nebylo uvedeno.

kteří se s vadou sluchu narodili, anebo jejich vada vznikla v dětství je přibližně 15 000. Z toho je cca 7 600 uživatelů českého znakového jazyka (Hrubý, 1998). Jeho odhad se liší od počtu zjištěném během sčítání lidu v České republice z roku 2021, kde znakový jazyk⁴ za svůj mateřský jazyk označilo 1,5 tisíc obyvatel (ČSÚ, 2021). Pro tuto práci jsou relevantní zejména osoby (zde v roli „neslyšících rodičů“), které se jako neslyšící narodily nebo vadu sluchu získaly v dětství a jejich komunikace se nějak odlišuje od „běžné komunikace slyšících lidí“, nezávisle na tom, zda za svůj mateřský jazyk považují český znakový jazyk, český jazyk nebo jiný komunikační prostředek.

Z dostupných statistik lze odhadnout, že osob, které jsou neslyšící a jejich sluchové postižení vzniklo jinak než stařeckou nedoslýchavostí, se pohybuje na škále tisíců až desetitisíců. Pokud tedy většina dětí (cca 90 %), které se narodí neslyšícím rodičům, slyší, bude jich u nás minimálně několik tisíc, možná i nižší jednotky desetitisíců. Samozřejmě jde pouze o přibližný odhad a je nutné zohlednit různé faktory. Například že ne všichni neslyšící mají potomky nebo naopak mají více než jednoho potomka, případně se jim narodilo neslyšící dítě (dětí). Nicméně v porovnání se zbytkem populace se CODA dají nazývat menšinou, ale jejich počet rozhodně není zanedbatelný, a proto je důležité jim věnovat patřičnou pozornost.

1.2 Komunikace v neslyšících rodinách se slyšícím dítětem

„*Kde jsi se naučil mluvit? Jak to, že mluvíš tak dobře?*“ To jsou jedny z nejčastějších otázek, se kterými se CODA v průběhu svého života musí potýkat (Sindicic, 2018).

Takové slyšící dítě se narodí do slyšící společnosti, ale vyrůstá v neslyšící rodině. Dítě vnímá zvukové vjemy již během těhotenství (Hüther, Weser, 2010) a je důležité, aby co nejdříve po svém narození bylo vystaveno komunikaci v přirozeném jazyce (Saicová Římalová, 2016). Osvojování jazyka má vliv na to, jak se dítě celkově vyvíjí a jak se formuje jeho myšlení a poznávací schopnosti (Saicová Římalová, 2016). Rodiče se proto musí rozhodnout, jakým způsobem bude probíhat komunikace v jejich rodině. Neexistuje jeden univerzální způsob a komunikace se v různých rodinách liší. Některé rodiny komunikují znakovým jazykem. Někteří rodiče používají znakový jazyk jen mezi sebou, ale se svými dětmi se dorozumívají pomocí kombinace znaků a mluvené řeči (Singleton, Tittle, 2000). Jiní rodiče se od znakového jazyka distancují a se svými slyšícími dětmi pouze mluví (a odezírají) (Preston, 1994). Své rozhodnutí odůvodňují tím, že v průběhu jejich života vnímali negativní pohled slyšící společnosti na znakový jazyk (Singleton, Tittle, 2000). Jiní rodiče argumentují tím, že nepoužíváním znakového jazyka předcházejí tomu, aby jejich dítě bylo využíváno jako tlumočník (Strom, Daniels, Jones, 1988 dle Singleton, Tittle, 2000).

Výběr komunikačního prostředku je vždy ovlivněn více faktory. Jedním z nich může být prostředí, ve kterém rodiče vyrůstali. Důležitou roli mají také odborníci, kteří často doporučují omezit znakový jazyk na minimum a užívat při komunikaci se slyšícím dítětem primárně jazyk mluvený (Klimentová, Dočekal, Hynková, 2017). Vyjadřují totiž obavy, že pokud dítě není vystaveno mluvené řeči, hrozí opoždění vývoje jejich mluveného jazyka (Singleton, Tittle, 2000). Tyto domněnky však nejsou podle jiných autorů podloženy (Singleton,

⁴ Hrubý i autoři dotazníku pro sčítání lidu používali pro označení mateřského jazyka termín *znaková řeč*. Není zcela jasné, jaké komunikační prostředky pod tento termín spadají. Autorka této práce se domnívá, že by bylo namístě užívat termín *znakový jazyk*, a proto ho v textu využívá.

Title, 2000). Tito odborníci naopak uvádí, že pokud dítě vyrůstá ve stabilním rodinném zázemí a není zcela izolováno od mluveného jazyka, s jeho osvojením nemá problém. Neexistuje tedy jeden univerzální přístup, který by bylo možno doporučit všem smíšeným rodinám s neslyšícími rodiči a slyšícími dětmi (navíc ani neslyšící rodiče nekomunikují všichni stejně a v rodinách neslyšících rodičů mohou společně žít slyšící i neslyšící děti). Nicméně neslyšící rodiče by měli volit ten komunikační prostředek, který je jim nejpřirozenější, nejbližší. Díky tomu mohou zajistit srozumitelnou rodinnou komunikaci a mohou tak podpořit osvojování přirozeného jazyka svého dítěte (resp. svých dětí), ať už půjde o jazyk znakový, mluvený (Singleton, Title, 2000), nebo nějakou jejich „kombinaci“ (srov. kap. 1.2.2 Český jazyk).

1.2.1 Český znakový jazyk

Znakový jazyk je neokálný jazyk, který je využíván v intrakulturní komunikaci (mezi neslyšícími lidmi) (Macurová, 2017) a není založen na mluveném jazyce. Je to plnohodnotný komunikační prostředek, který disponuje vlastní gramatikou a slovníkem a je schopný vyjádřit myšlenku nebo emoce. Je to „*zrakem vnímaný jazyk založený na tvarech, pozicích a pohybu (ruky/rukou, obličejových svalů, hlavy, horní části trupu)*“ (Macurová, 2017). Od jazyků mluvených se znakové jazyky odlišují modalitou neboli způsobem existence. Zatímco mluvené jazyky jsou audio orální (jsou slyšet), znakové jazyky jsou vizuálně motorické (jsou vidět) (Macurová, 2017). Význam tedy nesou ruce, a ne slova. Dalšími rozdíly mezi mluvenými a znakovými jazyky jsou například strukturní odlišnosti, využití prostoru nebo ikoničnost.⁵

Považujeme za nutné zmínit, že neexistuje mezinárodní znakový jazyk, jak se široká veřejnost poměrně často domnívá. Na světě existuje mnoho znakových jazyků, které se vyvinuly nezávisle na sobě (Johnston, Schembri, 2007). V USA se používá americký znakový jazyk, ve Francii francouzský znakový jazyk a v České republice neslyšící lidé komunikují českým znakovým jazykem: český znakový jazyk je „*základním komunikačním systémem těch neslyšících osob v České republice, které jej samy považují za hlavní formu své komunikace*“ (zákon č. 384/2008 Sb., o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob). Český znakový jazyk (potažmo i ostatní znakové jazyky) nemá psanou podobu. Neslyšící tedy musí získat gramotnost v psané češtině, neboť je to pro jejich fungování ve slyšící společnosti téměř nevyhnutelné (Macurová, 2018). I přes to, že je český znakový jazyk vnímán jako základní komunikační systém některých neslyšících, nemusí to nutně znamenat, že každý dospělý neslyšící tento jazyk automaticky ovládá. Dříve český znakový jazyk nebyl uznáván jako plnohodnotný komunikační prostředek a jako jazyk komunity neslyšících (Macurová, 2001). Neměl tedy dostatečné zázemí ve školství a byl vnímán jako „horší“ jazyk (Macurová, 2001). Tyto názory mnohdy přejímali i samotní neslyšící, kteří se za znakový jazyk styděli a raději se snažili komunikovat v mluvené češtině, která jim nebyla vlastní, a to se poté odrazilo na jejich kompetencích v českém znakovém jazyce.

V laickém diskursu je možné setkat se také s termínem *znaková řeč*. Některé zdroje uvádějí, že v jistém čase se jednalo o zastřešující termín pro český znakový jazyk a znakovou češtinu (srov. kap. 1.2.2.1 Znakovaná čeština). Někteří lidé se naopak domnívají, že se jedná o ekvivalent znakového jazyka a oba termíny lze libovolně zaměňovat. Z jazykovědného hlediska však není tento názor zcela správný. Jazyk je systém, díky kterému můžeme

⁵ Více o specifikách znakových jazyků viz např. Macurová, Zbořilová a kol. 2018.

komunikovat, kdežto řeč je už konkrétní realizace samotných promluv (srov. např.: Macurová, 2001; Okrouhlíková, 2008). Pokud tedy hovoříme o jazyce neslyšících, je vždy na místě užívat termín *znakový jazyk*, v našem případě *český znakový jazyk*.

Pro potřeby této práce není podstatné zabíhat do větších podrobností, nicméně je důležité nastínit čtenáři alespoň obecný vhled do této oblasti (srov. kap. 5 Výsledky výzkumné sondy a diskuze).

1.2.2 Český jazyk

Český jazyk je národním jazykem českého obyvatelstva. Pro neslyšící však často představuje jazyk druhý a cizí. Je logické, že projev neslyšících v českém jazyce pravděpodobně nebude odpovídat úrovni rodilého mluvčího. Jejich mateřský jazyk (v České republice český znakový jazyk) nemá psanou podobu a o to víc je osvojení většinového mluveného jazyka náročné⁶ (Macurová, 2018). Bez jeho znalosti by však neměli přístup k informacím, omezené možnosti vzdělávání a vůbec fungování ve většinové společnosti (Komorná, 2008).

V zákoně č. 384/2008 Sb., o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob jsou vyjmenovány komunikační systémy založené na českém jazyce. Níže uvádíme ty z nich, které by mohly potenciálně využívat CODA osoby pro komunikaci s neslyšícími rodiči a dalšími neslyšícími lidmi.

1.2.2.1 Znakovaná čeština

Znakovaná čeština je kombinace zdrojového kódu, v našem případě češtiny, který je vizualizován, tedy převeden do znaků (Okrouhlíková, 2008). V podstatě jde o to, že produkujeme věty v českém jazyce a ke každému českému slovu navíc „přičítáme“ adekvátní znak z českého znakového jazyka (Okrouhlíková, 2008) nebo speciální vizuálně motorický znak vytvořený právě pro účely komunikace ve znakované češtině. Na rozdíl od českého znakového jazyka znakovaná čeština nevznikla přirozeně, ale byla s největší pravděpodobností uměle vytvořena za účelem potřeby komunikace slyšících s neslyšícími (Okrouhlíková, 2008). Dodnes však není definována přesná podoba tohoto jazykového systému, a proto se můžeme v praxi setkat s jejími různými variantami. Některé využívají víc jednotek a jazykových struktur českého znakového jazyka, jiné se naopak více přibližují českému jazyku.

Dle zákona č. 384/2008 Sb., o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob znakovaná čeština „*využívá gramatické prostředky češtiny, která je současně hlasitě nebo bezhlasně artikulována. Spolu s jednotlivými českými slovy jsou pohybem a postavením rukou ukazovány jednotlivé znaky, převzaté z českého znakového jazyka. Znakovaná čeština v taktilní formě může být využívána jako komunikační systém hluchoslepých osob, které ovládají český jazyk.*“

⁶Pro zlepšení funkční gramotnosti českých neslyšících uvádí autorky jako jednu z možností změnu metod a strategií ve výuce českého jazyka neslyšících s tím, že by se na něj mělo pohlížet jako na jazyk druhý a cizí (Komorná, 2008; Macurová, 2018).

1.2.2.2 Prstová abeceda

Prstová abeceda je vizuálně motorický komunikační systém, který je založen na psané podobě mluveného jazyka dané společnosti (Hudáková, 2008). Ustálené tvary rukou, které jsou realizovány před tělem, znázorňují konkrétní písmena z abecedy. Zákon č. 384/2008 Sb., o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob ji definuje takto: „*Prstová abeceda využívá formalizovaných a ustálených postavení prstů a dlaně jedné ruky nebo prstů a dlaní obou rukou k zobrazování jednotlivých písmen české abecedy. Prstová abeceda je využívána zejména k odhláskování cizích slov, odborných termínů, případně dalších pojmů. Prstová abeceda v taktilní formě může být využívána jako komunikační systém hluchoslepých osob.*“.

1.2.2.3 Vizualizace mluvené češtiny

„*Vizualizace mluvené češtiny je zřetelná artikulace jednotlivých českých slov ústy tak, aby bylo umožněno nebo usnadněno odezírání mluveného projevu osobami, které ovládají český jazyk a odezírání preferují jako prostředek své komunikace*“ (Zákon č. 384/2008 Sb., o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob).

Osoba, která vizualizuje mluvený jazyk (češtinu), tj. vizualizátor ústy artikuluje jednotlivá česká slova tak, aby neslyšícímu příjemci zjednodušil odezírání. Je důležité, aby osoba, která odezírá, měla kromě vysokých odezíracích kompetencí také dostatečnou znalost českého jazyka.

Při odezírání⁷ se člověk, který neslyší nebo neslyší dobře, snaží zrakem zachytit ústy produkováný sled slov (Strnadová, 2008). Jedná se o složitý a náročný proces zahrnující celou řadu aspektů, které je nutné zohlednit, aby daná osoba zvládla odezírání kvalitně a efektivně (Strnadová, 2008). Jednou z věcí je znalost jazyka, ve kterém komunikace probíhá. Dále je dobré znát dané téma rozhovoru. Neméně důležitou roli hraje mluvící osoba. Její tempo řeči, jak je osvětlená nebo jak je vzdálená od odezírajícího člověka (Strnadová, 2008). Proces odezírání je velmi individuální v tom směru, že ne každý je schopný se tuto dovednost naučit. Předpokladem pro to, aby se člověk naučil dobře odezírání, je kombinace vrozených vloh (Strnadová, 2008). Míra ztráty sluchu v tomto případě nehraje zásadní roli a není pravda, že všichni neslyšící lidé umí automaticky odezírání (Strnadová, 2008). U odezírání je zapotřebí velké snahy, úsilí a tréninku. Během odezírání je totiž nutné si velkou část sdělení domýšlet a odhadovat správnou podobu slov (Strnadová, 2008). Kombinace zrakových vjemů (odezírání) a sluchových vjemů (i když kvantitativně a/nebo kvalitativně zasažených) je vždy jednodušší než odezírání bez jakýchkoli zvukových vjemů.

1.3 Tlumočení pro rodiče

Znalost obou jazyků (tj. mluvené češtiny a českého znakového jazyka) a schopnost je aktivně užívat, s sebou nese pomyslné břemeno. Téměř ve všech pracích zaměřujících se na problematiku slyšících dětí neslyšících rodičů lze nalézt zmínky o brzkém tlumočení pro neslyšící členy rodiny. Někteří autoři se k tlumočení v raném věku staví spíše negativně. Například Klimentová, Dočekal a Hynková (2017) hovoří o tom, že dítěti je v příliš brzkém

⁷ Podrobněji o odezírání např. Strnadová, 2008.

věku připsána sociální role tlumočnicka znakového jazyka. Na základě jejich výzkumu vyplynulo, že na dítě, které má tlumočit, je kladena velká zodpovědnost. Jeho životní zkušenosti však nemusí být na tento výkon dostačující. Stává se, že dítě nemá v dané chvíli dostatečné jazykové kompetence (srov. Sherman, Homoláč, 2017). Jeden z respondentů z výzkumu Klimentové, Dočekala a Hynkové (2017) uvedl příklad, kdy jako šestiletý šel se svým neslyšícím otcem do obchodu s elektronikou a musel vyřídit koupi pračky na splátky a s tím související dokumenty. V tomto věku však neuměl ještě dostatečně psát a číst, a proto za něj smlouvu musel vyplnit prodavač. Chlapec mu musel důvěřovat a spoléhat na to, že se nedopustil žádného podvodu. Respondentův otec smlouvu podepsal, protože věřil svému synovi (Klimentová, Dočekal, Hynková, 2017). Podobné zkušenosti mohou mít na dítě vliv až do dospělosti, způsobit mu určitý blok, díky kterému se od komunity neslyšících distancuje.

Tím, že tyto děti přebírají už od útlého dětství velkou míru zodpovědnosti, se musí stát samostatnějšími. I přesto, že je tento fakt v literatuře často vnímán spíše v negativním světle, podle některých dospělých slyšících dětí neslyšících rodičů jim tyto zkušenosti možná naopak pomohly v jejich pozdějším životě. Například jeden muž ze studie Klementové, Dočekala a Hynkové (2017) zpětně vnímá jako benefit, že se naučil spoléhat sám na sebe, a ne na nikoho jiného a získal větší rozhled. Naučil se být více empatický a vyslechnout nejprve obě strany, než dojde k závěru (Klimentová, Dočekal, Hynková 2017). Další CODA při definování toho, jak se vnímali v porovnání se svými vrstevníky, například volili slova jako „zralejší“ nebo „odpovědnější“ (Preston, 1995).

1.4 CODA a jejich identita

Lidé, kteří slyší, náleží do skupiny slyšících. Nikoho možná ani nenapadne, že by to mohlo být jinak. K uvědomění si jinakosti dochází mnohdy až při prvním kontaktu s neslyšícím člověkem. Díky svému původu se slyšící děti neslyšících rodičů dostávají do této situace již od svého narození. Pohybují se od mala mezi neslyšícími a větší kontakt se slyšícím okolím mnohdy zažijí až při nástupu do vzdělávacího zařízení (Preston, 1995). Díky tomu si začnou osvojovat jazyk, který dominuje v prostředí slyšící majority (Moroe, 2019). CODA tedy potenciálně sdílejí a přebírají část kultury svých neslyšících rodičů a jejich jazyk, ale také se nevyhnutelně realizují v širší slyšící společnosti – stejně jako převážná většina obyvatelstva (Moroe, 2019).

Jak vnímali život na hraně dvou kultur někteří CODA, zachycuje dokument z roku 1992 *Passport Without a Country*. Tlumočnice znakového jazyka Mariane Bridge říká, že se nikdy necítila součástí slyšícího světa a příjemněji jí bylo ve společnosti neslyšících. Julie Judd, která je také tlumočnice znakového jazyka, uvádí, že byla uvězněna uprostřed, jako maso v sendviči. Další CODA, manažer Richard Prior, vyrostl v neslyšící rodině a ovládá znakový jazyk. Dodnes se ale potýká s tím, že neví, jaká je jeho identita. Celé vyprávění shrnul tím, že „*je to jako vlastnit pas určité země, ale orgány dané země pas nikdy neuznají. Nepřijmou vás do toho světa, té země, i když jste se do té země narodili*“ (Passport Without a Country, 1992).

Narození do neslyšící rodiny neznamená, že se jedinec automaticky stává členem neslyšící komunity, ale zároveň ztráta sluchu není jedinou vstupenkou do této komunity. I přes to, že nejsou CODA neslyšící, je paradoxní, že někteří mohou být členem komunity neslyšících

víc než neslyšící narození do slyšící rodiny (Bishop, Hicks, 2005). Ladd (2003) uvádí několik aspektů směřujících k úspěšné enkulturaci do neslyšící minority:

1. Zdědit hluchotu ve třetí generaci
2. Navštěvovat školu pro neslyšící
3. Být v úzkém kontaktu s neslyšící komunitou

Nejpravděpodobnější proces enkulturace CODA je trávení volného času s komunitou, zájem o dění a snaha být v úzkém kontaktu s neslyšícími lidmi. Větší kontakt s dalšími neslyšícími mohou získat díky tomu, že je rodiče od mala zapojují do různých aktivit. Dítě tak tráví čas s dalšími neslyšícími dospělými a dětmi, například na různých akcích, společných dovolených nebo výletech. Díky tomu jsou slyšící děti obklopeny kulturou a jazykem svých rodičů a lze říct, že vyrůstají v bilingválně bikulturním prostředí (Moroe, 2019). Ovládají tak oba jazyky a nabývají kulturní znalost obou světů (Preston, 1995). CODA mohou být pomyslným mostem mezi slyšícím a neslyšícím světem. Někteří z nich jsou zaměstnáni jako tlumočníci znakového jazyka, pracovníci v sociálních službách nebo třeba učitelé neslyšících dětí.

2 Teoretický rámec výzkumné sondy

Jazyk a společnost jsou v symbiotickém vztahu. Jazyk charakterizuje danou společnost a s jeho pomocí si lidé předávají lidovou moudrost, zvyky, názory nebo myšlenky (Čermák, 2011). Stejně tak jazyk nemůže existovat bez společnosti, respektive mluvčích, kteří ho používají a tím pádem i formují (Čermák, 2011). Tyto vztahy jsou předmětem výzkumu sociolingvistiky.

2.1 Sociolingvistika

Sociolingvistika je jazykovědná disciplína, zkoumající jazyk v kontextu společnosti a jejich vzájemné propojení (Nekvapil, 2017). Neboli zaměřuje se na vztah mezi mluvčím a společností a také na vztah mezi jazykem a jeho mluvčími. Dává si za cíl definovat společnou proměnu jazykových a sociálních struktur a ideálně vyvodit příčinnou souvislost mezi těmito oblastmi (Nekvapil, 2017). Je zároveň jakýmsi zastřešujícím termínem pro vědy, které se zabývají jazykem (Neustupný, 2002).

Dle Neustupného (2002) se sociolingvistika (respektive její komponenty, jako rétorika nebo stylistika) začala pomalu rozvíjet již od 30. let 20. století, avšak sociolingvistický rozmach se nejčastěji přičítá období 60. let 20. století na území Spojených států amerických. V tomto kontextu se užívá označení „*sociolingvistika hlavního proudu*“ a jedná se o „*system nejobsáhlejší a teoreticky nejpracovanější*“ (Neustupný, 2002, s. 430). Autor zaměření sociolingvistiky vymezuje do čtyř skupin, kde každá z nich cílí na rozdílnou problematiku. Konkrétně se jedná o „*Sociolingvistiku vztahu jazyka a společnosti*“, „*Sociolingvistiku jazykové variantnosti*“, „*Sociolingvistiku mimogramatických komponentů komunikace*“ a „*Sociolingvistiku jazykových problémů*“⁸ (Neustupný, 2002, s. 430). Poslední zmíněná skupina je nejpodstatnější pro tuto práci, zabývá se totiž mimo jiné „*studiem řešení problémů spojených s osvojováním jazyka*“ (Neustupný, 2002, s. 431).

2.2 Koncept životní dráhy

Žijeme v pozdně moderní společnosti, která neustále postupuje kupředu (Hašková, Uhde, 2014). Změny lze zaznamenat snad v každé oblasti lidského života. Od politiky, přes změny na trhu práce až po rodinné vztahy. Všechny tyto proměnné zachycuje sociologie, která zkoumá sociální životy jak společenských skupin, tak samotných jednotlivců (Keller, 2004).

Jedna z možností, jak zkoumat tento vývoj je koncept životních drah (Hašková, 2014). Ten systematicky zachycuje osobní život v návaznosti na další dráhy, související s lidským životem, jako například dráhy partnerské a rodinné, pracovní nebo zdravotní (Hašková, 2014). Zkoumat lze i dráhy vzdělání, bydlení, popřípadě další dráhy vyplývající z biografie daného jedince (Hašková, 2014). Životní dráhu lze formulovat jako soubor událostí a stavů, které koexistují po celý průběh lidského života (Hašková, 2014). Životní dráhy konkrétního člověka neexistují izolovaně, ale prolínají se s různými událostmi v historickém a sociálním kontextu (Hašková, 2014). To znamená, že reflektují historické změny, například změny politického režimu, období válek v souvislosti s historií samotného jedince (Hašková, 2014). Životní dráhy

⁸ Více o vydělení sociologických skupin viz Neustupný, 2002.

jsou také ovlivněny jejich předpokládaným vzhledem dle určitých společenských norem neboli jak společnost očekává, že budou vypadat. Například kdy se člověk osamostatní, založí rodinu apod. (Hašková, 2014).

O konceptu životního běhu hovoří také Elder, Johnson, Crosnoe (2003). Vnímají ho jako jednotlivé životní fáze odvíjející se od věku, prožité historie a sociálních rolí, které se navzájem prolínají a jsou ovlivňovány jak samy sebou, tak okolním světem. Životní běh je dle nich tvořen ze sociálních cest, které definují jako „*trajektorie vzdělávání a práce, rodiny a bydliště, které sledují jednotlivci a skupiny prostřednictvím společnosti*“ (Elder, Johnson, Crosnoe, 2003, s. 8). Tyto cesty jsou formovány jak historií, tak institucemi. Životní běh si sice vytváří každý sám, nicméně takzvaným ovlivňovatelem těchto cest jsou instituce, které svými rozhodnutími mají na životní dráhy nemalý vliv (Elder, Johnson, Crosnoe, 2003). Díky konceptu životního běhu lze definovat trajektorie různých životních oblastí.

2.2.1 Jazykové trajektorie

Obecně si lze trajektorii představit jako souvislou pomyslnou osu, která zachycuje dráhu pohybu tělesa (Reichl, Všetická, 2006). Trajektorie jazyka je tedy myšlenková osa, zachycující subjektivní zkušenosti jedince, které má v souvislosti se získáváním a užíváním jazyka nebo případně jeho ztrátou (Sherman, Homoláč, 2021). Na této ose „leží“ body obratu, které ji formují (Elder, Johnson, Crosnoe, 2003).

2.2.2 Body obratu

Životní vývoj jedince ovlivňují takzvané body obratu neboli určité změny v životní trajektorii jedince (Elder, Johnson, Crosnoe, 2003). Jsou pro každou osobu zcela specifické a individuální. Jedná se o předpokládané změny v životě, které jsou pro daného člověka zásadní. Může se jednat například o nástup do práce, narození dítěte apod. (Hašková, Udhe, 2014). Hašková o těchto událostech hovoří jako o *tranzicích* neboli *přechodových událostech* (Hašková, 2014). Tranzice definuje jako body, které člověku přináší nové sociální role a s tím spojené povinnosti, které ho transformují (Hašková, 2004). Body obratu vnímá jako negativní události, kterými může být úmrtí v rodině nebo ztráta práce a danou osobu nikam v životním rozvoji neposunou, naopak ho nutí spíše ke stagnaci (Hašková, 2014).

V této práci se bude pro zásadní změny na životní trajektorii užívat označení *bod obratu*. Tento termín bude pouze reflektovat důležité změny bez ohledu na to, zda by se daly považovat za negativní nebo pozitivní.

2.3 Teorie jazykového managementu

Základy teorie jazykového managementu (dále TJM) položili v 80. letech 20. století Neustupný a Jernudd (Nekvapil, 2017). Jejich východisko závisí na předpokladu rozlišení užívání jazyka na dvě aktivity. První z nich je vytváření promluv v komunikaci neboli určité jazykové chování. Druhá je management promluv neboli to, jak se k jazyku chováme (Nekvapil, 2017). TJM je tedy „*správa, resp. spravování jazyka a promluv, resp. komunikace*“ (Nekvapil, Sherman, 2014, s. 245), kde správcem jazyka může být buď jednotlivec (mluvčí), nebo nějaká instituce (například ministerstvo školství) (Nekvapil, 2017). Jako další vymezení

TJM uvádí autoři „aktivitu zaměřenou na samotný jazyk nebo na komunikaci, resp. na některé její aspekty“ (Nekvapil, Sherman, 2014, s. 245. Jako ústřední bod zájmu TJM je tedy pozorování vzájemných vztahů mezi spravováním a užíváním jazyků jednotlivci a institucemi, které mají, ať už více či méně, co do činění se správou jazyků (Nekvapil, Sherman, 2014).

Jazykový management se člení do dvou skupin – jednoduchý a organizovaný management (Nekvapil, 2017). Komunikační situaci, kde hlavní roli hraje jedinec produkující nebo přijímající promluvy, se nazývá *jednoduchý management* (Nekvapil, Sherman, 2015), který lze rozdělit do několika fází (Nekvapil, 2017). V první fázi mluvčí zaregistruje nějaký jazykový jev (například odchylku od očekávané normy), a to buď v promluvě vlastní nebo v promluvě komunikačního partnera. V této chvíli může proces jazykového managementu skončit nebo pokračovat tím, že mluvčí hodnotí zaregistrovaný jazykový jev. V tuto chvíli může mluvčí zhodnotit, že odchylka nijak nevádí komunikačnímu záměru a proces jazykového managementu se zastaví. Nebo naopak začne zvažovat plán úpravy (například použije jiný tvar slova, jiné slovo apod.) a poté proces buď může skončit nebo je úprava realizována přímo v samotné promluvě. V tuto chvíli mluvčí buď plyně pokračuje v rozhovoru a už změně nevěnuje větší pozornost nebo se může rozhodnout pokračovat další fází, a to hodnocením úpravy jazykové změny. Tyto fáze mohou během komunikačního aktu probíhat cyklicky v závislosti na konkrétní situaci (Nekvapil, Sherman, 2014). Během procesu komunikace nemusí nutně proběhnout všechny fáze. Mluvčí po zaregistrování odchylky může zhodnotit její nezávadnost, tj. nikterak nevádí průběhu komunikace, nebrání porozumění, a proto již další fáze nepokračuje (Nekvapil, Sherman, 2014).

Organizovaný management se na rozdíl od jednoduchého nezabývá jednou konkrétní interakcí, nýbrž jejich dlouhým řetězcem. Měl by ale reflektovat situace, které se odehrávají v rovině jednoduchého managementu a na základně toho přizpůsobovat svou činnost (Nekvapil, 2017). Nekvapil (2010, s. 65) organizovaný management charakterizuje takto:

- (a) Managementové akty jsou trans-interakční.
- (b) Management probíhá v sociální síti nebo dokonce instituci (organizaci).
- (c) Komunikuje se o samotném managementu.
- (d) Uplatňují se ve vyšší míře a explicitněji rozličné teorie a ideologie.
- (e) Objektem managementu bývá vedle komunikace i jazykový systém.

Oba managementy jsou na sobě úzce závislé. Po analýze promluvy jednotlivce může dojít k úpravě organizovaného managementu (například standardizace určitého jazykového jevu, který se v populaci začne rozšiřovat a užívat). Nebo naopak promluva jednotlivce může být upravována nebo omezována na základě požadavků „managerů“ jazyka (volba užití jazykových prostředků v závislosti na aktuální politické situaci nebo volba mezi spisovnou a nespisovnou formou českého jazyka) (Nekvapil, Sherman, 2014). Z této charakteristiky je zřejmé, že jazykový, komunikační i sociokulturní management na sebe úzce navazují (Nekvapil, Sherman, 2014).

3 Metodologický rámec výzkumné sondy

Metodologie zvolená pro výzkumnou sondu této práce je založena na postupech užitých ve výzkumu Sherman a Homoláče (2014, 2021). K získání potřebných dat, které bude možné dále analyzovat, byly využity biografické narativní rozhovory (Sherman, Homoláč, 2014), které byly vedeny formou polostrukturovaného rozhovoru. S deseti respondenty byl proveden nejprve první rozhovor a po určité době rozhovor následný. Všechny dialogy byly poté autorkou této práce přepsány do písemné podoby.

3.1 Jazyková biografie

Jazyková biografie je výzkumnou metodou, která se často objevuje ve výzkumech využívající teorii jazykového managementu, protože generuje materiál zachycující různé oblasti jazykového managementu (Sherman, Homoláč, 2014). Jazyková biografie je založena na vyprávění biografického neboli životopisného příběhu se zaměřením na osvojování a používání jazyka (Nekvapil, Sherman, 2014). Dotazované osoby vypovídají se zpětným časovým posunem o svých zkušenostech s jazyky. Důležité je zohlednit vliv osob, se kterými byl dotazovaný během svého života v kontaktu (Nekvapil, 2017). Předpokladem je, že největší roli zde hrají rodinní příslušníci. Je také potřebné zohlednit i vliv národního společenství. Je nutné počítat s tím, že do rozhovoru bude respondent promítat biografie osob, se kterými byl a je v kontaktu (Nekvapil, 2017).

3.2 Polostrukturovaný rozhovor

Polostrukturovaný rozhovor je volen jako nejčastější způsob sběru materiálu v kvalitativních výzkumech (Mišovič, 2019). Tento způsob je vhodný zejména z toho důvodu, že na rozdíl od striktně strukturovaného rozhovoru dává respondentům velkou míru volnosti. Umožňuje tazateli přizpůsobit se aktuální situaci během rozhovoru (reformulovat připravené otázky, změnit jejich pořadí apod.). Není tedy potřeba se striktně držet připraveného konceptu, ale je vhodné mít předem připravené otázky, které jsou pečlivě zvoleny s ohledem na cíl výzkumu a probrat je s každým respondentem (Mišovič, 2019). Pro dosažení optimálního výsledku je zapotřebí, aby tazatel dokázal citlivě reagovat a naladit se na respondentovo vnímání světa (Mišovič, 2019).

Pro získání co nejautentičtějších výpovědí je vhodné, aby se účastníkům předem nesděloval cíl práce. Respondenti by mohli mít tendence vyhovět tazateli a nevědomky tak vynechat podstatné informace nebo naopak přikrášlovat své odpovědi (Mišovič, 2019).

3.3 Následný rozhovor

Následné rozhovory jsou založeny na rozboru vlastních jazykových produkcí respondentů získaných během prvního rozhovoru (Neustupný, 1999). Dotazovaní mají reflektovat své výpovědi v souvislosti s mentálními procesy definovanými v teorii jazykového managementu (Neustupný, 1999)

S metodou následného rozhovoru pracují také Sherman a Homoláč (2014), jejich přístup se od Neustupného však poněkud liší. Následná interview v jejich kontextu mají sloužit spíše

pro získání nových dat, doplnění dalších potřebných informací a ověření získaných hypotéz. Tato práce vycházela z jejich postupů, protože jejím cílem nebylo popsat konkrétní jazykový jev a mentální procesy s ním spojené, ale spíše se zaměřit na jazykové trajektorie komplexně.

3.4 Transkripce rozhovorů

Pro snadnější analýzu rozhovorů je vhodné provést jejich transkripci, tj. přepis mluveného rozhovoru (audio nebo video záznam) účastníků do grafické podoby (Kaderka, Nekvapil, 2017). Pro tyto účely byl vytvořen seznam transkripčních značek, které se při přepisu využívají (Kaderka, Nekvapil, 2017). Nepřepisují se jen samotná slova, ale součástí transkriptu je také například záznam pauz, které řečník udělal, změny intonace, zasmání apod. (Kaderka, Svobodová, 2006). Co všechno se do přepisu zaznamená, je částečně na přepisovateli, který musí zodpovědně zvážit, co je pro daný účel výzkumu podstatné (Kaderka, Svobodová, 2006). Transkript se využívá jako podklad pro následnou analýzu rozhovorů. Je však nutné ho neoddělovat od audiovizuálního podkladu, který má být stále primárním zdrojem výzkumu (Kaderka, Svobodová, 2006).

3.5 Design vlastní výzkumné sondy

Jak bylo uvedeno výše, výzkumná část práce je inspirována prací Sherman a Homoláče (2014, 2021), kteří mapovali jazyk a jazykové trajektorie členů vietnamské komunity v České republice. Svůj výzkum zakládali na biografických a následných rozhovorech s vietnamskými migranty a na analýze mediálních dat, která publikovali členové vietnamské komunity. Jednalo se například o vystoupení vietnamského studenta na akci TEDx v Praze a na materiálech získaných ze sociálních sítí a blogů (Sherman, Homoláč, 2014, 2021). V této bakalářské práci bylo rovněž využito metody jazykové biografie za účelem získání životních příběhů dospělých CODA. V porovnání s vietnamskou komunitou však jedinci s neslyšícími rodiči nejsou aktivní na sociálních sítích tak, aby bylo možné získat dostatek materiálů, které by mohly sloužit k jejich následné analýze. Z tohoto důvodu nebyl postup získávání dat identický, ale byl upraven dle možností této práce.

Před samotným začátkem byla stanovena kritéria pro výběr respondentů tak, aby alespoň jeden z jejich rodičů byl neslyšící⁹ žijící v České republice, a aby respondenti vyrůstali v České republice. Minimální počet respondentů pro výzkumný vzorek byl stanoven na deset osob. Rovněž byly vytyčeny oblasti rozhovoru. Byly inspirovány těmi, které definovali Sherman a Homoláč (2021) ve vlastním výzkumu o vietnamské komunitě a doplněny o oblasti běžně vzpomínané v publikacích pojednávajících o slyšících dětech neslyšících rodičů (srov. kap. 1 Slyšící děti neslyšících rodičů):

1. zjištění základních údajů o respondentech
2. rodinná situace
3. mezigenerační vztahy/konflikty v rodině
4. jazyková politika rodiny

⁹Respektive rodič sám se označoval za neslyšícího a měl takovou prelingvální vadu sluchu, která způsobila, že jeho komunikace byla odlišná od jeho vrstevníků a byl vzděláván ve školách specializovaných na vzdělávání dětí se sluchovým postižením.

5. osvojování a učení se různým jazykům a jejich užívání jazyků
6. vzdělávání
7. tlumočení pro rodiče
8. pracovní uplatnění

Po stanovení těchto kritérií byli osloveni potenciální respondenti výzkumu. V prvním kole bylo osloveno osm osob. Poté autorka postupovala metodou sněhové koule, kdy byly osoby s neslyšícími rodiči požádány o doporučení dalších možných kandidátů pro rozhovor. Ve výsledku bylo osloveno dvacet dva osob. S deseti osobami se podařilo domluvit se na interview, konkrétně se jednalo o tři muže a sedm žen. Celkem bylo provedeno deset prvních rozhovorů a šest následných.

Všem respondentům byl s předstihem zaslán *Informovaný souhlas s využitím výzkumných rozhovorů* (všechny vyplněné a podepsané Informované souhlasy jsou uschovány u autorky práce). Všichni respondenti byli seznámeni se skutečností, že rozhovor bude probíhat přes videokonferenci a bude pořízen její záznam. Před samotným zahájením rozhovoru byli všichni respondenti opětovně seznámeni s tím, že rozhovor bude nahráván a získaná data budou archivována v Ústavu jazyků a komunikace neslyšících na FF UK a byli požádáni o souhlas s rozhovorem přímo v nahrávce. Také byli ujisti o tom, že získané informace budou sloužit pouze a výhradně pro potřeby této práce, kde nebudou zveřejněny jako celek a při publikování budou data vždy přísně anonymizována.

Rozhovory, které vedla osobně autorka této práce, probíhaly s každým účastníkem zvlášť v časovém období říjen 2020 až listopad 2021. Buď z jejich pracovního místa nebo z domova přes online platformu ZOOM. Tato možnost byla zvolena z důvodu nastalé epidemiologické situace, kvůli níž nebylo vhodné scházet se osobně. Výhodou tohoto rozhodnutí byla snadnější dohoda termínu, neboť nebylo potřeba někam cestovat a stačilo se pouze připojit. Na druhou stranu kvůli online prostředí bylo těžší navodit osobní atmosféru. Komplikací bylo u některých respondentů nestabilní internetové připojení, které narušovalo myšlenkový tok výpovědi a mohlo přispívat k nervozitě na obou stranách.

Nashromážděná data byla nejprve převedena do písemné podoby. Transkripce byla provedena autorkou této práce za pomoci transkripčních značek využívaných v prepisech korpusu DIALOG (Kaderka, Svobodová, 2006). Pro následný přehled a orientaci ve zveřejněných úryvcích je přiložen seznam transkripčních značek (viz tabulka 1), které byly v prepisech použity (Kaderka, Svobodová, 2006, s. 48, 49).

Získaná data byla následně zpracována v excelové tabulce. Tabulka byla rozdělena na tematické celky: základní údaje, vzdělávací systém a prázdniny, rodiče, prarodiče, rodina, CODA a neslyšící, jazyky a poté sekce s dalšími informacemi. Ze získaných dat byla sestavena životní a jazyková osa daného respondenta, která s ním byla při následném rozhovoru konzultována. Do životní osy byly zaznamenány údaje z osobního, studentského i profesního života. Jazyková osa reflektovala události související s jeho jazykovým vývojem. Popřípadě sami respondenti ještě doplnili pro ně důležité životní milníky. Osa byla zpracována v aplikaci Office TIMELINE (v její bezplatné verzi).

Pro nejlepší představu a pochopení jazykových trajektorií a jejich prolínání s dalšími životními trajektoriemi by bylo ideální zveřejnit všechny osy respondentů a kompletní tabulku. Z důvodu anonymizace to však není možné. V osách i v tabulce jsou uvedeny osobní a velmi

citlivé údaje, a pokud by proběhla anonymizace kvůli zveřejnění, byla by znehodnocena jejich výpovědní hodnota. Pro představu čtenáře bude vložena alespoň jedna přehledová tabulka, viz tabulka 2 (v rámci anonymizace citlivé údaje nahrazeny slovem „Neuvedeno“) jednoho z respondentů a osa jiného respondenta viz graf 1. Všechny osy a tabulka jsou uschované u autorky práce.

T	označení tazatele
R	označení respondenta
[nevím] [v té]	simultánně pronesená pasáž
a:le:	protažení hlásky
e ee eee eh ehm em hm mhm	hezitační a responzní zvuky
(.)	krátká pauza
(..)	delší pauza
(...)	dlouhá pauza
?	vysoké stoupanutí hlasu
,	mírné stoupanutí hlasu
.	klesnutí hlasu
mon-	nedokončení slova
<uhodil>	pasáž pronesená se smíchem
(ale)	předpokládaný, ne dobře srozumitelný výraz
()	nesrozumitelný výraz
((smích))	komentář přepisovatele
...	vypuštění části transkriptu ¹⁰

Tabulka 1: Seznam transkripčních značek

¹⁰ „Tato značka se při zhotovování transkriptu nepoužívá, setkat se s ní můžeme pouze při prezentování úryvků z transkriptu“ (Kaderka, Svobodová, 2006, s. 49).

Jméno respondenta	Rok/místo narození	Pobyt v dětství	Místo bydliště	Povolání
Neuvedeno.	Neuvedeno.	Metropole.	Metropole.	Obchodní sektor.

Vzdělání	Věděli ve škole, že má neslyšící rodiče? Reakce?	Třídní schůzky
MŠ, ZŠ, SOU v metropoli.	Když se to spolužáci dozvěděli, posmívali se.	Rodiče nechodili.

Domácí úkoly/pomoc s učáním	Kroužky	Prázdniny
Musela sama. Rodiče učivu nerozuměli.	Flétna. Skaut.	Celé letní prázdniny u babičky.

Rodiče – rok narození	Rodiče – sluchová vada	Rodiče – vzdělání	Rodiče – povolání
Neuvedeno.	Otec – zánět mozkových blan. Matka – v pěti letech ohluchla.	Otec i matka mají výuční list.	Neuvedeno.

Rodinná situace	Komunikace doma	Dorozumění s rodiči
Současně žijí i s rodiči ve společné domácnosti.	Převážně odezírání, příležitostně znaky. Rodiče mezi sebou ČZJ.	S matkou mluvenou češtinou + odezírání. S otcem musí víc zařazovat znaky.

Prarodiče	Jak to bylo v době, kdy byli rodiče respondenta malí? Jak komunikují s rodiči respondenta?	Čas s prarodiči
Slyšící.	Babička sluchové postižení dcery nesla těžce. Komunikovali mluveným jazykem (odezíráním).	Jedna babička brzy zemřela. S druhou 1 za 3 týdny + letní prázdniny.

Partner	Děti	Vede děti ke ZJ? + vztah dětí ke komunitě Neslyšících a obecně k neslyšícím?
Slyšící partner.	Jedno slyšící dítě.	Dříve se dítě zvládlo dorozumět s prarodiči. Nyní v pubertě se neslyšících straní. O ČZJ nejeví zájem.

Sourozenci + vztah k N	Zbytek rodiny	Rodinné akce
Jedináček.	Všichni slyšící.	ČZJ nikdo neuměl, ale zvládli se s rodiči dorozumět. Případně respondent tlumočil.

CODA	O čem by si popovídali s CODA?	Co by poradili CODA, kterému je 14 let?
Pojem nezná.	Jaké jsou výhody mít neslyšící rodiče.	Mít někoho, na koho se obrátit. Respektovat rodiče.

Co poradit neslyšícímu rodiči, který má slyšící dítě?	Tlumočení v dětství	CODA tlumočnick
Naučit dítě ČZJ. Umožnit kontakt se slyšícími.	Ano, tlumočil.	Pojem nezná.

CODA přátele v dětství/sdílení	S neslyšícími v dětství	S neslyšícími nyní
Potkávali se na akcích. Byl za to rád. Nyní CODA přátele nemá.	Ano, na akcích neslyšících.	Pouze rodiče. Občas přátelé rodičů.

Neslyšící přátelé	Vliv vyrůstání v neslyšící rodině.	Jak vnímá neslyšící
Nemá.	Je starostlivý typ, o ostatní pečuje.	Bránil je. Tím, že s nimi vyrůstal, přišlo mu to normální.

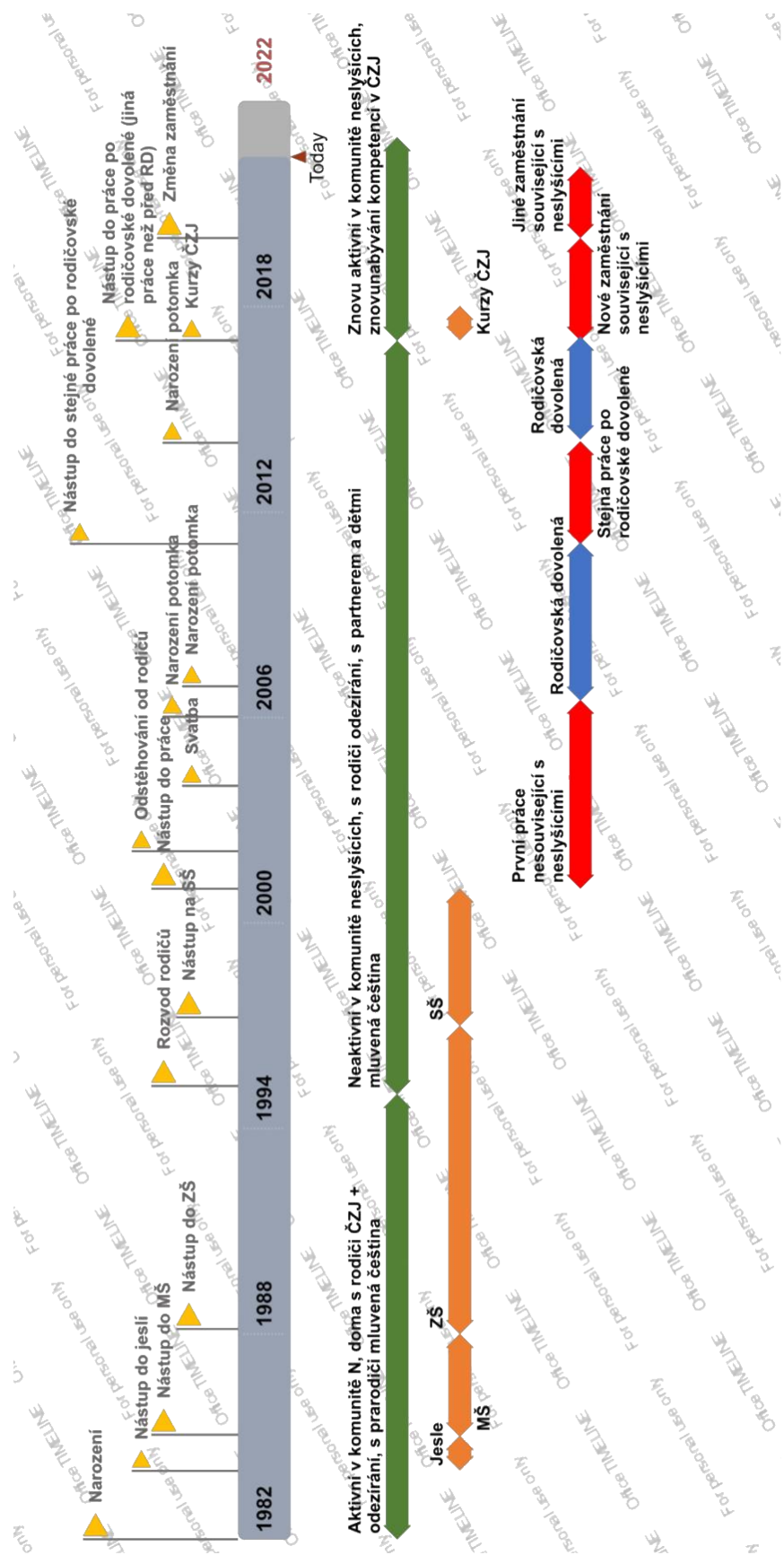
Mateřský jazyk	Stav češtiny při nástupu do vzdělávacího systému	Jazykový vzor/ zvukové podněty
ČZJ i ČJ.	Špatná výslovnost. Logopedii nenavštěvoval.	Slyšící babička.

Kurzy ZJ	Jazyky	Zahraničí	Četba
Nenavštěvoval.	Ve škole aj, nyní nepoužívá.	Necestuje.	V dětství ne, nyní hodně.

Historie N/osobnosti	Koníčky	Zážitek z dětství	Další info
Nemá přehled.	Četba, zahrada.	Situace, kdy musel tlumočit.	Od rodičů se odstěhoval v 18 letech.

Celkové zhodnocení. Co jim přineslo/vzalo to, že jsou CODA?
Do života to dalo hodně – samostatnost. Dokázal si poradit. Mrzí ho, že na ZŠ neměl podporu rodičů, když něčemu z učiva nerozuměl.

Tabulka 2: Přehledová tabulka jednoho z respondentů

Graf 1: životní a jazyková osa (zelené osy znázorňují trajektorii spojenou s neslyšícími a jazyky respondenta, žlutá osa znázorňuje trajektorii vzdělávání, červená osa trajektorii profesní, modrá osa trajektorii rodinnou, žluté body znázorňují významné události v životě respondenta. V rámci anonymizace nejsou uvedena konkrétní časové údaje).

4 Analýza rozhovorů

Výzkumné šetření proběhlo na základě polostrukturovaných rozhovorů. Tato kapitola uvádí jak jejich průběh, tak jejich technické parametry. Dále jsou zde uvedeny analýzy respondentů.

4.1 Rozhovory s účastníky

První rozhovory byly vedeny jako volné vyprávění respondenta s občasnými doplňujícími otázkami tazatelky, které měly za cíl udržet chronologický tok rozhovoru. Po určitém časovém úseku proběhly následné rozhovory, které rekapitulovaly rozhovory primární. Zároveň během nich došlo k doplnění konkrétních informací. Na závěr rozhovoru byla s účastníky zhodnocena jejich životní osa, případně doplněna dalšími body, dle přání respondentů.

Rozmezí mezi prvním a následným rozhovorem nebylo před začátkem výzkumu jasně definováno. Nejdélší prodleva mezi rozhovory činila dvanáct měsíců, nejkratší pět měsíců. Délka rozhovorů se pohybovala zhruba mezi třiceti a devadesáti minutami. Celkem bylo nashromážděno téměř šestnáct hodin materiálu. Všechny následné rozhovory, které se uskutečnily, byly kratší než rozhovory první. Celkovou časovou dotaci a data, kdy rozhovory proběhly viz tabulka 3.

I přesto, že došlo k doplnění a upřesnění některých informací, nejde následným rozhovorům přikládat výraznější úspěch. Respondenti často opakovali stejné informace, které zmiňovali už dříve. Důvodem pravděpodobně byla příliš dlouhá časová prodleva mezi oběma rozhovory. Je také možné, že větší část témat byla vyčerpána během prvního rozhovoru. Nicméně i díky tomu bylo přistoupeno k tomu, že data získaná od respondenta dva, sedm, devět a deset budou v práci využita a analyzována, přestože se následný rozhovor s nimi nepodařilo uskutečnit. Následným rozhovorům lze však přičíst jako velké pozitivum to, že se tazatel s účastníkem již navzájem znali. Díky tomu si tazatel mohl dovolit klást osobnější otázky a celkově během rozhovorů panovala uvolněnější atmosféra.

	První rozhovor	Délka	Následný rozhovor	Délka
R1	03.05.2021	0:48:11	05.11.2021	0:43:53
R2	19.10.2020	1:21:01	neproběhl	–
R3	12.05.2021	1:20:46	06.10.2021	0:47:35
R4	05.10.2020	1:08:56	20.10.2021	0:48:04
R5	19.11.2020	1:31:34	07.10.2021	1:06:42
R6	16.11.2020	0:56:34	15.10.2021	0:52:50
R7	16.10.2020	1:08:48	neproběhl	
R8	16.05.2021	1:11:09	08.10.2021	0:30:16
R9	29.11.2020	0:37:43	neproběhl	
R10	26.10.2020	1:05:52	neproběhl	

Tabulka 3: Data a délka rozhovorů

4.2 Výzkumný vzorek a anamnézy respondentů

Z důvodu anonymizace dat účastníků rozhovoru bylo přistoupeno k těmto krokům: nebudou zveřejňovány identifikační údaje, jako je jméno, datum narození nebo místo bydliště. Názvy měst nebudou jmenovány, ale budou vymezeny kapacitně. Dále bez ohledu na pohlaví osob bude o všech hovořeno jako o respondentech v mužském rodě. Taktéž všechny konkrétní ukázky přepsaných rozhovorů budou převedeny do mužského rodu. K tomuto kroku bylo přistoupeno z toho důvodu, že během analýzy rozhovorů nebyl odhalen zásadní rozdíl mezi výpověďmi žen a mužů (například že by všechny ženy byly tlumočnice českého znakového jazyka a muži ne apod.). Respondenti byli očíslováni v rozmezí jedna až deset. Toto číslování bylo využito jak v tabulkách, tak u zveřejněných ukázek rozhovoru. Pokud respondenti hovořili o sobě, v ukázkách byly jejich výpovědi byly převedeny do mužského rodu.

4.2.1 Výzkumný vzorek

Výzkumu se účastnilo sedm žen a tři muži ve věkovém rozmezí dvacet až šedesát let. Pět respondentů bydlelo ve velkých městech, dva v metropoli, dva ve středním městě a jeden účastník v malém městě. V tabulce 4 je zaznamenáno zařazení do věkové skupiny a místo bydliště, které bylo aktuální v době rozhovoru.

	Věkové skupiny	Místo bydliště ¹¹
R1	20–30	malé město
R2	50–60	střední město
R3	30–40	metropole
R4	40–50	metropole
R5	30–40	velké město
R6	50–60	velké město
R7	40–50	velké město
R8	40–50	střední město
R9	20–30	velké město
R10	40–50	velké město

Tabulka 4: Věk a místo bydliště respondentů

Rodinná situace

Osm respondentů má kromě rodičů slyšící zbytek rodiny. Dva respondenti mají v okruhu širšího příbuzenstva další neslyšící členy.

Čtyři z respondentů jsou jedináčci. Šest respondentů má sourozence, přičemž dva respondenti mají neslyšící sourozence. Do počtu sourozenců byli zahrnuti také nevlastní bratři nebo sestry.

V době rozhovoru byli všichni respondenti zadaní. Osm respondentů má slyšícího partnera. Dva mají neslyšícího partnera. Dva respondenti jsou bezdětní, zbytek respondentů má slyšící děti.

¹¹ Malé město: do 1000 obyvatel; střední město: 1001 – 100 000 obyvatel; velké město: 100 001 – 1 000 000 obyvatel; metropole: nad 1 000 000 obyvatel.

Vzdělání

Čtyři respondenti zmínili, že navštěvovali jesle. Všichni respondenti navštěvovali mateřskou a poté základní školu a mají ukončené základní vzdělání. Devět respondentů vystudovalo střední školu úspěšně zakončenou maturitní zkouškou. Tři respondenti absolvovali střední odborné učiliště, přičemž dva z těchto respondentů si dodělali maturitní zkoušku anásledně vysokoškolské vzdělání. Bakalářský titul získali čtyři respondenti. Magisterský titul má jeden respondent. Čtyři respondenti vysokoškolské studium nedokončili (tři bakalářské a jeden magisterské). Jeden respondent v době rozhovoru zvažoval podání přihlášky na vysokou školu. Celkový přehled dosaženého vzdělání jednotlivých respondentů viz tabulka 5.

	Jesle	MŠ	ZŠ	SOU	SŠ	Maturita	VŠ – bc	VŠ – mgr
R1	ne	ano	ano	ne	ano	ano	nedostudováno	ne
R2	ano	ano	ano	ano	ne	ano	ano	ano
R3	ne	ano	ano	ano	ne	ne	ne	ne
R4	ano	ano	ano	ne	ano	ano	ano	nedostudováno
R5	ano	ano	ano	ne	ano	ano	plánuje	ne
R6	ano	ano	ano	ne	ano	ano	ano	ne
R7	ne	ano	ano	ne	ano	ano	nedostudováno	ne
R8	ne	ano	ano	ne	ano	ano	ne	ne
R9	ne	ano	ano	ne	ano	ano	nedostudováno	ne
R10	ne	ano	ano	ano	ne	ano	ano	ne

Tabulka 5: Vzdělání respondentů

Povolání

Tato oblast je hodně rozmanitá a proměnlivá. Profesionální život respondentů se během jejich života různě formoval a vymezoval a není možné jej jednoduše shrnout. Někteří z respondentů se k práci s neslyšícími dostali až později, jiní s nimi naopak od mládí spolupracovali a v současné době kontakt omezili nebo změnili pole působnosti. Nicméně aktuálně sedm z deseti respondentů se v rámci své práce nějakým způsobem setkává s neslyšícími, ať už se jedná o plný úvazek nebo pouze o nějakou specifickou formu spolupráce (viz tabulka 6). Tři respondenti pracují v odvětví nikterak spojeným s neslyšícími.

	V pracovním kontaktu s neslyšícími
R1	ano
R2	ano
R3	ne
R4	ano
R5	ano
R6	ano
R7	ano
R8	ano
R9	ne
R10	ne

Tabulka 6: Povolání respondentů

4.2.2 Anamnézy respondentů

V České republice je komunita neslyšících a CODA osob, které jsou s ní v kontaktu, poměrně malá. Udržují mezi sebou blízké vztahy a navzájem se dobře znají. Proto autorka práce přistoupila k takovým opatřením, aby nebyla odhalena totožnost respondentů. Anonymizace je zároveň etická povinnost autorky, která v Informovaném souhlasu slíbila, že data budou před zveřejněním anonymizována (srov. Přílohy)

Byla provedena tato opatření: respondenti jsou zařazeni do obecné věkové skupiny, místo bydliště není explicitně uvedeno, ale je rozlišeno na základě jeho počtu obyvatel a o všech respondentech je hovořeno v mužském rodě (srov. kap. 4.2 Tabulka 3: Data a délka rozhovorů)

Výzkumný vzorek a anamnézy respondentů a kap. 4.2.2 Výzkumný vzorek.). V rámci možností je nastíněna rodinná situace a dosažené vzdělání. Povolání respondentů je podstatné pro pochopení jejich jazykových trajektorií, a proto jsou uvedeny obory, ve kterých se respondenti během profesního života pohybovali.

Respondent 1

Respondent 1 se narodil, vyrůstal a dodnes bydlí v malém městě. Spadá do věkové skupiny 20–30 let. Má jednoho slyšícího sourozence. Kromě rodičů nikdo v rodině nebyl neslyšící a neuměl znakový jazyk. Rodiče doma komunikovali kombinací českého a polského znakového jazyka, protože se oba narodili v cizině. Na své děti cíleně neznakovali, otec je pouze učil prstovou abecedu, pomocí které spolu komunikovali. Respondentova úroveň ve znakovém jazyce nebyla prý taková, aby si s rodiči dokázal plnohodnotně popovídat. Proto se rozhodl navštěvovat kurzy českého znakového jazyka, ale to až v období střední školy. V době rozhovoru měl respondent slyšícího partnera a neměl žádné děti.

Respondent prošel mateřskou i základní školou. Vystudoval střední školu a poté nastoupil na vysokoškolský obor, který se mu nepodařilo dokončit. Již v průběhu studií začal pracovat jako sociální pracovník v organizaci neslyšících. Poté nastoupil do logopedické mateřské školy. V tomto odvětví se pohybuje neustále, nyní jako pracovník na logopedické základní škole.

Co se týká jazyků, respondent ovládá polský a český jazyk, v určité formě český znakový jazyk. Za svůj mateřský jazyk považuje český jazyk.

Respondent 2

Respondent 2 je vymezen věkovou skupinou 50–60 let. Bydlí ve středním městě a pochází z rodiny neslyšících rodičů, kteří byli jediní v rodině a zároveň jediní, kteří ovládali český znakový jazyk. Rodiče mezi sebou vzájemně znakovali, ale on až do puberty potřebu znakovat neměl. Až v tomto období se o český znakový jazyk začal více zajímat a přihlásil se na kurzy českého znakového jazyka. Respondent je jedináček. Má slyšícího partnera a dvě děti, jedno slyšící a jedno s lehkou sluchovou vadou.

Respondent navštěvoval jesle. Po splnění povinné školní docházky vystudoval učňovský obor. Později si dodělal maturitu a vystudoval bakalářský a magisterský titul na vysoké škole. Po dosáhnutí dospělosti začal aktivněji tlumočit v organizaci neslyšících, kde chodil vykonávat tuto činnost po svém jiném zaměstnání. Až později se začal věnovat práci s neslyšícími na plný úvazek a dodnes v tomto oboru pracuje.

Žádné další cizí jazyky neovládá, pouze nějaký čas navštěvoval kurzy angličtiny.

Respondent 3

Respondent 3 se nachází ve věkové skupině 30–40 let. Od mala se svými neslyšícími rodiči vyrůstal jako jedináček v metropoli, kde dodnes žije. Společně s rodiči komunikovali s pomocí odezírání. Až později začali zařazovat nějaké znaky. Rodiče mezi sebou komunikovali českým znakovým jazykem. S matkou se dorozumí bez problémů, s otcem je to náročnější, a proto ke komunikaci s ním využívá kombinaci odezírání a znaků. Má slyšícího partnera, který má také neslyšící rodiče a společně mají jednoho slyšícího potomka. V současné době žijí společně s jeho neslyšícími rodiči a neslyšící tchýní. Ti jsou jediní z rodiny, kteří umí český znakový jazyk, nikdo z příbuzných neměl potřebu se ho naučit.

Respondent prošel mateřskou i základní školou a po dokončení středního odborného učiliště obchodní začal ihned pracovat v oboru. Stejně povolání vykonává celý svůj život.

Ve škole se učil anglický jazyk, ale aktivně ho nevyužívá. Jako svůj mateřský jazyk vnímá napůl český jazyk a napůl český znakový jazyk.

Respondent 4

Respondent 4 je jediné dítě neslyšících rodičů pocházejících z metropole. Doma využívali ke komunikaci kombinaci mluvené češtiny a znaků. Jeho otec spíše mluvil, matka mluvila a znakovala současně. On sám v dětství nepocíťoval touhu se jazyk svých rodičů naučit a začal se mu věnovat více až v období dospívání. Je ve věku 40/50 let, má sluchově postiženého partnera, se kterým vychovávají čtyři slyšící děti.

Od dvou let začal chodit do jeslí, poté splnil povinnou školní docházku a odmaturoval na gymnáziu. Rok studoval na univerzitě, ale nedokončil ji. Později nastoupil na vysokoškolský obor, kde získal bakalářský titul. Hned po maturitě zároveň nastoupil do organizace neslyšících. Díky tomu začal tlumočit pro neslyšící a tuto profesi do nedávna vykonával na plný úvazek. V posledních letech se začal realizovat v jiném oboru.

Pasivně ovládá němčinu, angličtinu a ruštinu. Rozumí polsky a slovensky. Dále se učil mezinárodní znakový systém, britský a americký znakový jazyk. V současné době je ovládá také jen pasivně. Za svůj mateřský jazyk považuje český jazyk a o znakovém jazyce hovoří jako o jazyce druhém.

Respondent 5

Respondent 5 je ve věku 30–40 let. Vyrůstal ve velkém městě s neslyšícími rodiči. Ti se poté rozvedli a matka měla nového partnera, který byl slyšící. Rodiče mezi sebou komunikovali českým znakovým jazykem. Se svými dětmi komunikovali pomocí odezírání podpořené znaky. Matka své děti učila znaky jen povrchově a po rozvodu český znakový jazyk omezila na minimum. Má dva slyšící sourozence a dva nevlastní neslyšící sourozence. Má slyšícího partnera a tři slyšící děti.

Vystudoval střední školu a poté nastoupil do práce. V době rozhovoru přemýšlel nad podáním přihlášky na vysokou školu. Pracoval v oboru, kde se s neslyšícími nepotkával, ale lákalo ho zkusit i toto odvětví. Před pár lety se proto začal tlumočení věnovat na plný úvazek.

Respondent se dorozumí anglicky a polsky. Jako svůj koníček se učí chorvatsky. Za svůj mateřský jazyk považuje český jazyk. K českému znakovému jazyku má však velmi blízko a označuje ho za „srdcovku“.

Respondent 6

Respondent 6 patří do věkové skupiny 50–60 let. Vyrůstal s neslyšícími rodiči, kteří se poté rozvedli. Sourozence neměl, a tak po zbytek dětství zůstal sám jen s matkou. S matkou komunikovali výhradně českým znakovým jazykem. Ostatní příbuzní byli slyšící a s neslyšícími rodiči se dorozumívali odezíráním. Má slyšícího partnera a dvě slyšící děti.

Jako dítě ho dávali do jeslí. Poté prošel mateřskou a základní školou a vystudoval střední školu. Poté nastoupil na vysokou školu, kterou nedokončil. Po narození dětí nastoupil na bakalářský obor, který úspěšně dokončil.

Na základní úrovni ovládá anglický jazyk a učil se americký znakový jazyk. Zvládne se domluvit v mezinárodním znakovém systému. Jak český jazyk, tak český znakový jazyk považuje za své mateřské jazyky.

Respondent 7

Respondent 7 spadá do věkové skupiny 40–50 let. Narodil se neslyšící matce a slyšícímu otci a se svými dvěma nevlastními sourozenci pochází z velkého města. Jeho matka byla jediná v rodině, která byla neslyšící. Doma používali kombinaci mluvené češtiny a znaků. Má neslyšícího partnera a tři slyšící děti.

Odmaturoval na střední škole a poté šel studovat vysokou školu. Studium nedokončil a začal pracovat s elektrotechnikou. Příležitostně se věnuje komunitnímu tlumočení.

Ovládá ruský jazyk. Díky svým pobytům v zahraničí se dorozumí britským znakovým jazykem a částečně i americkým znakovým jazykem.

Respondent 8

Respondent 8 spadá do kategorie 40–50 let. Se svým slyšícím partnerem a dvěma dětmi žije ve středním městě. Se slyšícím bratrem vyrůstal v rodině s neslyšícími rodiči. S matkou se dorozumívali mluvenou češtinou, s otcem využívali spíše gesta v kombinaci s mluvením. Kromě rodičů jiného neslyšícího v rodině nemá.

Nejvyšší dosažené vzdělání byla střední škola zakončená maturitou. Poté si dodělal kvalifikační kurz, neboť to bylo potřeba pro jeho aktuální zaměstnání. Před touto pozicí pracoval ve firmě zaměřené na automobilový průmysl. Poté fungoval jako tlumočnick pro neslyšící, a také lektoroval kurzy českého znakového jazyka. I přes to, že lektoroval na kurzech, sám také na lekce docházel, aby zlepšil svou úroveň. Dále ovládá dobře anglický jazyk. Za svůj mateřský jazyk považuje jak český jazyk, tak český znakový jazyk.

Respondent 9

Respondent 9 patří do věkové kategorie 20–30 let. Bydlí ve velkém městě společně se slyšícím partnerem. Má neslyšící rodiče a jednoho sourozence. Ze strany matky jsou všichni další příbuzní neslyšící. Rodiče spolu komunikovali pomocí odezírání s občasnou kombinací se znaky. Na děti cíleně neznakovali.

Vystudoval střední školu. Poté nastoupil na vysokou školu, ale tu nedokončil. Během studií již začal pracovat.

Za svůj mateřský jazyk považuje český jazyk. Dále pasivně ovládá anglický jazyk. Ten zároveň potřebuje v práci, a proto navštěvuje kurzy anglického jazyka. Na základní škole se učil také německý jazyk.

Respondent 10

Respondent 10 je ve věku 40–50 let. Pochází z velkého města, kde dodnes žije se slyšícím partnerem a dvěma slyšícími dětmi. Narodil se neslyšícím rodičům a se svým slyšícím sourozencem s nimi komunikovali českým znakovým jazykem. V dětství bydleli společně s neslyšícím prarodičem. Zbytek rodiny byl slyšící.

Dokončil střední odborné učiliště. Později si dodělal nástavbu a získal bakalářský titul na vysoké škole. Po dokončení učiliště začal pracovat v zemědělském odvětví. Následně určitou dobu podnikal. Později začal pracovat na univerzitě a tlumočit neslyšícím. V souvislosti s tím bylo jednou z jeho pracovních aktivit lektorování kurzů českého znakového jazyka.

Ovládá ruský, polský a slovenský jazyk. V minulosti byl v kontaktu s americkým a britským znakovým jazykem.

5 Výsledky výzkumné sondy a diskuze

Tato kapitola popisuje výsledky výzkumné sondy a odpovědi na vytyčené výzkumné otázky. (1) *Jak vypadají jazykové trajektorie dospělých CODA v současnosti v České republice a jaké body obratu jsou pro ně typické?*, (2) *Lze mezi těmito CODA na základě srovnávání jazykových trajektorií a bodů obratu (popř. dalších proměnných, jako je věk respondentů) vysledovat jisté specifické podskupiny a charakterizovat je?* Druhá výzkumná otázka byla autorkou práce přidána v průběhu samotného výzkumného šetření. Autorka se snažila následovat metodologický postup Sherman a Homoláče (2014, 2021), kteří pracovali s rozdělením vietnamských účastníků na tři generace. Proto se zdálo příhodné napodobit i tento postup a pokusit na základě získaných dat vysledovat určité společné rysy a vydělit účastníky do skupin, které vykazují společné rysy.

Jako první je zde uvedeno, jak respondenti získávali a užívali jazyky, a to jak český jazyk, český znakový jazyk a popřípadě i další cizí jazyky. Následující kapitola se zaměřuje na rozvedení bodů obratu. Jednak jsou zde definovány předpokládané body obratu a jeden nově definovaný během výzkumu. V závěru kapitoly probíhá diskuze nad získanými daty. Zde je také rozpracována druhá výzkumná otázka, přidána autorkou práce v průběhu výzkumu. Jejím cílem bylo vydělit na základě srovnávání jazykových trajektorií a bodů obratu specifické podskupiny a odhalit jejich společné rysy.

5.1 Získávání a užívání jazyků

Trajektorie získávání, užívání a pozbytování jazyka se prolínají s trajektoriemi vzdělávacími, rodinnými, partnerskými, zaměstnaneckými aj. Tyto trajektorie se mohou navzájem setkat v tzv. bodu obratu a od té chvíle se mohou vyvíjet jiným směrem. Pro představu lze uvést propojení mezi vzdělávací a jazykovou trajektorií: dítě nastoupí do mateřské školy (trajektorie vzdělávací), ve školském zařízení se zároveň setká s mluvenou češtinou, kterou si začne osvojovat (trajektorie získávání a osvojování jazyka). Tyto dvě trajektorie se tedy protnou v okamžiku, kdy dítě nastoupí do mateřské školy a tato událost je zároveň bod obratu.

Co se týká už samotného získávání jazyka, jako jeden z faktorů se uvádí vliv okolí dítěte (Saicová Římalová, 2016). Dítě vnímá komunikaci probíhající okolo něj, ať je mířena přímo na něj nebo je pouze jejím pozorovatelem (Saicová Římalová, 2016). Do tohoto faktoru lze zahrnout také kulturní prostředí, ve kterém se dítě pohybuje (Saicová Římalová, 2016). V případě CODA jedinců toto tvrzení platí obzvlášť, neboť na jejich získávání a užívání jazyků mají vliv minimálně dvě kultury (kultura jejich neslyšících rodičů a kultura slyšící většinové společnosti).

Důležitou roli hraje také to, jaký jazykový prostředek byl zvolen v rodině, kde respondenti vyrůstali. Komunikace v rodinách probíhala více méně podobně. Až na jednoho respondenta, kde komunikace s rodiči probíhala výhradně v českém znakovém jazyce (ukázka 1), zbytek uváděl, že u nich doma probíhala spíše smíšená komunikace, která stála primárně na odezírání (ukázka 2). Respondenti také uváděli, že s matkou se dorozuměli snadněji než s otcem. S matkou spíše mluvili a během komunikace s otcem bylo potřeba využít znaky. Rodiče mezi sebou ve většině případů komunikovali českým znakovým jazykem (ukázka 3, ukázka 4).

Ukázka 1: respondent 6

R: tak my sme to měli tak jako že sme znakovali hodně, jako odmalička sem znakoval,

Ukázka 2: respondent 3

R: no: hodně hodně mus nó hodně v odezírání to bylo.

Ukázka 3: respondent 5

R: e: no komunikovali rodiče normálně znakovým jazykem...

Ukázka 4: respondent 1

R: a: mamka s tatškou znakovali, spolu.

Z vyprávění respondentů bylo patrné, že v trajektorii získávání jazyka hrál roli dospělý vzor, jak slyšící, tak i neslyšící. Nejčastěji se jednalo o prarodiče, konkrétně babičky, poté tety a strýce. Jedním z prvních zprostředkovatelů s mluveným jazykem mohou mnohdy být právě oni. Mohl to být ale také někdo cizí, kdo je namotivoval daný jazyk používat. Například pro jednoho respondenta byl zásadní okamžik, když viděl tlumočnicku znakového jazyka vykonávat svou profesi. Mělo to na něj takový vliv, že v budoucnu se této profesi také začal věnovat a doplnil si znalosti v českém znakovém jazyce, aby ho mohl využívat na profesionální úrovni. Jiní respondenti zase uvedli osobnosti z komunity neslyšících, které považovali za svůj vzor.

Další důležitý bod v získávání a užívání jazyka byly vzdělávací instituce. Respondenti se dostali do situace, kdy bylo užívání mluveného jazyka nevyhnutelné. Zároveň navštěvovali hodiny českého jazyka, kde se o tomto jazyce učili a prohlubovali o něm své znalosti.

Na otázku, jak respondenti vnímali svůj stav češtiny při nástupu do vzdělávacího systému odpovídali, že měli problém se správnou výslovností a v jejich řeči se objevovaly agramatismy. Dva respondenti zmínili, že z tohoto důvodu chodili na logopedii. Jako jedno z možných vysvětlení, proč tato situace nastala je, že všichni respondenti velkou část dětství trávili ve společnosti neslyšících. Jednalo se například o společné dovolené, čas trávený v klubu neslyšících nebo návštěvy rodičů s jejich neslyšícími přáteli. Díky tomu byl výraznější a pravidelnější kontakt se slyšící společností nastolen až při nástupu do jeslí nebo mateřské školy. Žádný z respondentů však neuváděl, že by u nich problém s výslovností přetrvával do současnosti.

Výraznější ztráta jazyka byla zaznamenána pouze u jednoho respondenta. Ten uvedl, že se českému znakovému jazyku jednu dobu věnoval velmi intenzivně a český znakový jazyk také vyučoval. Poté od této činnosti upustil a začal se věnovat jiné profesi. Během rozhovoru uvedl, že v současné době by to již nezvládl (ukázka 5). Z toho jde vidět, že pokud jedinec daný jazyk aktivně nevyužívá, jeho kompetence se značně redukuje (lze vztáhnout jak na jazyky mluvené, tak na jazyky znakové).

Ukázka 5: respondent 8

R: já sem učil ty základy ...a hlavně víte co už ee až tak se tomu takovému jazyku už nevěnuji a nejsem tak dobrý. prostě ne nevím jestli bych to zvládl úplně tak jako tak profesionálně jak by, jak

někteří kteří se prostě tomu tlumočení a tomu takovému jazyku, te výuky prostě ee se o to zajímají a pracujou dnes a denně v tom. já zas až úplně nejsem v tom ponořený..

5.1.1 Český jazyk

Vzhledem k tomu, že všichni respondenti žijí v České republice a jsou součástí slyšící většinové společnosti, všichni plyně mluví českým jazykem. Znalost českého jazyka je pro ně téměř nevyhnutelná. Využívají ho každý den, ať už se jedná o domluvu na úřadech, v obchodech, v práci nebo v okruhu své rodiny a přátel. Čtyři respondenti český jazyk považují za svůj mateřský jazyk. Zbytek uvedl, že za svůj mateřský jazyk považuje jak český jazyk, tak i jazyk znakový.

Jako prvního zprostředkovatele s mluvenou češtinou zmiňují respondenti nejčastěji prarodiče a své slyšící okolí, konkrétně strýce a tety (ukázka 6, ukázka 7). Všichni respondenti mají nebo měli minimálně jedny slyšící prarodiče, se kterými trávili v dětství čas. Jednalo se například o svátky a prázdniny. S některými respondenty a jejich rodiči dokonce prarodiče bydleli ve společné domácnosti.

Ukázka 6: respondent 3

R: a vlastně takový to mluvení a to to vlastně všechno šlo z její strany no.

T: hm

R: že tam (..)

T: jo

R: tam vlastně díky ní díky ní díky ní em (.) tam byl nějaký start toho toho mluvení a tak, protože vlastně neslyšící ty slova vlastně komolí a a a kolikrát se mi i děti ve škole smály prej co to říkáš za slovo jako co to je za nesmysl, a mně to třeba přišlo normální že sem to od té maminy slyšela jo. a voni to nedává žádný smysl jo, takže ono díky té babičce aspoň aspoň, ee aspoň ta tam měla nějaký přínos no v tomhle tom.

Ukázka 7: respondent 6

R: ... tak sem vlastně takový ty mluvní vzory spíš potom u té babičky s tetou jako, tam jako anebo teda respektive to okolí moje, to znamená ty jesle školka a tak dále.

Vzhledem k tomu, že ve většině rodin se komunikovalo mluveným jazykem, daly by se za mluvní vzory považovat i rodiče respondentů. Řečový projev neslyšících však vykazuje určitá specifika. Například jeden respondent uvedl, že jim maminka v dětství zpívala písně. Neznala ale přesně text, který proto zpívala s odchylkami od původního znění. Tyto pomyslné chyby přenesla na své děti, které text považovaly za správný a až v dospělosti zjistily, že se odlišuje od jeho původní podoby (ukázka 8). Podobný případ jde vidět i v ukázce 9, kde si respondentův partner zafixoval slovo, které jeho rodič používal, ale ve skutečnosti byla jeho formální podoba jiná. Ve školním kolektivu však byla tato slova podnětem pro posměch

vrstevníků. Díky kontaktu se spolužáky nebo dalšími slyšícími osobami pak během života došlo k opravě těchto slov a naučení jejich správné podoby.

Ukázka 8: respondent 5

R: a já říkám, aha tak to jo. a ona nám hodně komolila ty ty říkanky. a právě em když sme byly malé, tak kolo kolo mlýnský, za čtyři rýnský. a teďka vezmeme si hoblík pilku zahrajem si ještě chvilku. no a mamka nám to říkala jako vezmeme si hoblíbilku, zahrajem si ještě chvilku. no a já sem pak vyrostl, a: my sme to vždycky měli jako hoblíbilka a já sem tak vyrostl.

Ukázka 9: respondent 3

R: emm já si myslím že tam jako co se týká e, no jak říkám, občas sem asi řekl nějaký nesmyslný slovo. protože oni ti neslyšící to taky tak jakože emm pro ně je vyslovování některých slov těžké, a nezap- někdy i si to nezapamatujou. můžu třeba říct že, to mi řekl (partner), že třeba hurvínek že jeho vlastně tchán jeho tatínek jeho neříkal hurvínek ale ludvínek jo, pro něj sou hodně ty tvrdý tvrdý slabiky problém, h ch kr d t n jo? takže to nebyl hurvínek a byl to ludvínek. a to dítě ee pokud ze začátku nezná správný význam toho slova a neříká jako není zvyklý říkat hurvínek, tak jak ho to třeba naučí slyšící babička, tak je tam pak ten návyk od toho neslyšícího rodiče, a řekne ve škole hele já sem se díval doma na ludvína a najednou výbuch smíchu, na co si se díval? jo. teďka vy si uvědomíte na co se teda díváte a a spolužák řekne jako ty seš úplně blbej jako to je hurvínek jo, a hahaha ty si to řekl blbě, a a hned sme u toho posměchu jo. takže tam to zaměňování sl- zaměňování těch slov asi byl největší problém, pak už jak člověk em roste dospívá a zároveň i do školy a slyší ty slova od spolužáků, tak už si to vopraví tak, aby to samozřejmě říkal správně no...

5.1.2 Český znakový jazyk

Respondenti byli znakům vystavováni od útlého dětství. Ať už se jednalo vyloženě o znakový jazyk nebo formu smíšené komunikace, tj. kombinace mluveného slova a znaku. Někteří z rodičů sice na své děti cíleně neznakovali, ale se svým neslyšícím partnerem komunikovali českým znakovým jazykem. Popřípadě své děti brali mezi neslyšící přátele, kde mezi sebou společně také znakovali. Díky tomu děti mohly vnímat český znakový jazyk, i když pasivně. Je ale zajímavé, že ne všichni respondenti byli schopni znakům rozumět. Například z ukázky 10 lze vidět, že rodiče si znakový jazyk nechávali pro sebe a spíše se svým dítětem, i na základě doporučení odborníků, mluvili. Až později se s respondentem jeho otec snažil dorozumět pomocí prstové abecedy (ukázka 11). Naopak respondent 5 (ukázka 12) znakovému

jazyku ve svém okolí rozuměl bez problémů, i když s rodiči komunikoval spíše pomocí odezírání.

Tři respondenti uvedli, že jejich zájem o český znakový jazyk vzrostl až v období puberty. Do té doby neměli potřebu se znakový jazyk nějak hlouběji učit. S rodiči se na základní úrovni dorozuměli a po nástupu do vzdělávacího systému využívali primárně český jazyk. Zpětně však vyjádřili lítost, že se o znakový jazyk nezačali zajímat dříve. Jeden respondent uvedl, že jeho znalost znakového jazyka nebyla na takové úrovni, aby si dokázal plnohodnotně popovídat se svým otcem. Tato skutečnost byla motivací pro absolvování kurzu českého znakového jazyka (ukázka 11). O navštívení kurzů českého znakového jazyka mluvilo ještě dalších sedm respondentů. Někteří se na ně přihlásili z vlastní iniciativy, jiní proto, že to po nich vyžadoval zaměstnavatel. Jeden z respondentů, který kurz také navštěvoval, poté dokonce na kurzech českého znakového jazyka sám lektoroval. V době rozhovoru uvedl, že aktuálně by si na lektorování už nepřipadal kompetentní, protože jeho úroveň v českém znakovém jazyce již není taková, jako bývala dříve.

Ukázka 10: respondent 1

R: a: mamka s taťkou znakovali, spolu. oni právě třeba si pamatuju že často když, nebo často, prostě když se hádali nebo když si nějak jako něco říkali, tak sem se ptal o čem se baví, a jakože ne to mi neřekli. že jako prostě asi ani moc ne, že to měli jako svůj jazyk jako pro sebe a že mě do toho moc nazatahovali. co si pamatuju tak vim že i jako mamce různý doktoři a odborníci jako radili ať se mnou jako mluví, se pořádně jako rozmluvim, ať jako nemám nějaký logopedický problémy. i když si myslím že strašná škoda no, že s náma neznakovali už od malička.

Ukázka 11: respondent 1

R: a neslyšící úplně je jenom taťka, mamka byla nedoslýchavá. takže vesměs já sem ee asi do svý první druhý třídy sem jenom mluvil jakože s mamkou a mamka to tu tlumočila taťkovi. možná nějaký znaky dětský jako takový to jako že mám hlad nebo na záchod nebo chci spát nebo něco takovýho tak to sem jako možná uměl. ale potom mě taťka naučil, když sem chodil do školy, tak mě naučil prstovou abecedu, a s tím sme se hodně jako pak domluvili s taťkou. no a potom na střední sem začal chodit na nějaký kurzy znakovky, abych si tu znakovku jakoby oživil protože ee sem se s taťkou pořádně nedomluvil. pak sem chodil ještě na další kurzy. furt si myslím že tu znakovku nemám tak dobrou jak bych mohl mít nebo jak by se asi očekávalo od koda ((míněno coda)). a:le: holt co se dá dělat. no rodiče prostě taťka se mnou neznakoval, jenom se mnou mluvila mamka.

...

T: hm. a teď teda máte pocit že s taťkou vaším už se domluvíte, dobře, tím že už tu znakovkou nějak.

R: no: jako asi líp než sestra, ale úplně jako nejlíp, tak jako nemůžu mu říct úplně všechno, protože na některý věci jako neumím ty znaky no.

Ukázka 12: respondent 5

R: e: no komunikovali rodiče normálně znakovým jazykem. a: ten sem vnímal úplně od malička a perfektně sem jim rozuměl, věděl sem přesně to říkají a tak. já sem s nima mluvil vždycky a: odezíráním, ale mám vrozené prostě takové to že jako ruce ruce mi pořád jako jedou do do komunikace i běžné mluvené.

Většina rodičů své děti cíleně nevedla ke znakovému jazyku (ukázka 13). Respondent 9 (ukázka 14) dokonce uvedl, že jeho maminka si nepřála, aby se znakový jazyk víc učil. I když později mu vyčítala, že kdyby ho ovládal lépe, mohl by se živit jako tlumočnick českého znakového jazyka. Respondenti uváděli, že často neměli motivaci se znakový jazyk učit, protože k domluvě s rodiči ho nepotřebovali. Až s postupem času, kdy prošli situacemi, které formovaly jejich životní trajektorie, si ke znakovému jazyku utvořili vztah a rozhodli se mu věnovat více.

Ukázka 13: respondent 1

T: ... a ne neměl ste pocit že ste něco jako pochytil od těch rodičů když znakovali spolu nebo to bylo složitý, tím že to bylo

R: oni znakovali hodně rychle takže já sem to jako vůbec nevnímal, co tak znakujou no.

T: a že vás ani jako cíleně nechtěli učit tu znakovku.

R: nechtěli no. nebo nepamatuju si. vim že taťka mě učil jakoby ty tu prstovou abecedu, ale jinak mm nepamatuju si že by mě učili jako nějaký znaky.

Ukázka 14: respondent 9

T: no a ještě by mě zajímalo jestli víte proč vaše mamka nechtěla abyste znakovali doma?

R: no ona, ona to myslela v dobrým akorát mě to vždycky, já sem se o tom s ní nebavil ale ona nám prostě říkala že: chce abychom byli blíž, ee já nevím jak to mám říct teď jako, normální no, to zkusím popsat no. prostě abychom byli blíž k tomu normálnímu světu jo? ... a brala to spíš jako do budoucna no abychom prostě dokázali v pohodě mluvit a netahali do toho tu znakovku.

Žádný z respondentů neuvedl, že by se znakovým jazykem vůbec nedomluvil. V kontextu této práce by se daly vydělit dvě skupiny: ti, kteří se českým znakovým jazykem plyně dorozumí a užívají ho na denní bázi a ti, kteří ovládají spíše základy českého znakového jazyka a užívají ho spíše k domácí komunikaci nebo jen výjimečně (ukázka 15). Do první skupiny by spadalo sedm respondentů, do druhé tři. S tím, jak často znakový jazyk užívají, souvisí jejich povolání. Pokud se nesetkávají s neslyšícími v práci, často jsou jejich jediným kontaktem neslyšící rodiče.

Ukázka 15: respondent 3

T: a vy ste jak na tom se znakovým jazykem? ste jako aktivní

R: no já s asi ((zaseknuté video)) asi kdybych šel tlumočit tak asi ne. spíš na takový to domácí použití co jako že potřebuju.

5.1.3 Další jazyky

Pod pojmem *další jazyky* jsou míněny takové jazyky, které se respondenti učili cíleně a vědomě. S cizími jazyky přišli do kontaktu na základní škole nebo na jazykových kurzech. Konkrétně zmiňovali respondenti ruštinu, angličtinu a němčinu. Dva respondenti také pobývali určitou část života v zahraničí, kde si anglický jazyk zdokonalili. Jako další jazyky respondenti uvedli například polštinu, chorvatštinu nebo slovenštinu.

Co se týká cizích znakových jazyků, nejčastěji se jednalo o americký nebo britský znakový jazyk a mezinárodní znakový systém. Čtyři respondenti se zúčastnili mezinárodních konferencí a stáží, kde se s těmito jazyky seznámili. Jeden respondent v současnosti využívá britský znakový jazyk kvůli pracovním příležitostem v zahraničí.

5.2 Body obratu

Cílem této práce bylo zmapovat jazyky respondentů, jaký byl proces jejich nabývání a jejich následné využití. Před započítím výzkumu bylo předpokládáno, že body obratu pravděpodobně budou vstup do systému školství, začátek tlumočení pro rodiče nebo partnerský/manželský svazek (zde hraje roli to, zda je partner slyšící nebo neslyšící). Během rozhovorů byl odhalen ještě další bod, a to přítomnost dospělého vzoru.

5.2.1 Vstup do systému školství

Vstup do systému školství hraje v jazykové trajektorii nezanedbatelnou roli, a to zejména ve třech oblastech – školy zprostředkovávají kontakt s novými (v tomto případě i slyšícími) lidmi, s českým jazykem i s dalšími cizími jazyky.

Než respondenti vstoupili do systému školství, převážnou většinu času trávili mezi neslyšícími. Díky tomu byli od mala vystaveni znakovému jazyku. Respondenti zmiňovali, že se na akcích s neslyšícími setkávali s dalšími slyšícími dětmi, které měly neslyšící rodiče. Tyto děti mezi sebou komunikovaly nejčastěji mluvenou češtinou. Český znakový jazyk tedy přijímaly spíše pasivně. Vstupem do vzdělávacího systému se kontakt s neslyšícími nepřerušil, ale okruh osob, se kterými respondenti mohli trávit čas, se rozšířil. Získali slyšící přátele, a to vyžadovalo častější komunikaci v českém jazyce.

Český jazyk je také nejčastějším komunikačním prostředkem ve školách na našem území (pokud pomineme některé soukromé školy či cizojazyčné školy). Respondenti v něm tedy museli komunikovat, ale také se o něm učili. Žádný z respondentů nezmínil, že by se během svých školních let setkal s tím, že by se v některé škole vyučoval český znakový jazyk. Pokud se chtěli tento jazyk učit, museli začít navštěvovat kurzy znakového jazyka v rámci nějaké jiné organizace.

Školní prostředí také zprostředkovalo kontakt s cizími jazyky. Někteří respondenti se vzdělávali před rokem 1989 a to byla nabídka jazyků odlišná než v dnešní době. Dříve byl jedním z nejdostupnějších cizích, povinných jazyků ruský jazyk. Bylo sice možné si nepovinně zvolit i další cizí jazyk, ale motivace k učení jiných cizích jazyků byla menší. V současnosti je kladen větší důraz na osvojení cizích jazyků, a to především anglického jazyka. Někteří respondenti se další jazyky začali učit až po odchodu ze školství. Jako důvody uváděli potřebu znalosti jazyka kvůli práci nebo to byl čistě jejich koníček a jazyk se chtěli naučit pro rozšíření svých obzorů.

5.2.2 Začátek tlumočení pro rodiče

Slyšící dítě je osobou, která zvládne svým rodičům nejrychleji zprostředkovat komunikaci se slyšícím okolím a většinou je hned po ruce. Všichni respondenti potvrdili, že pro své rodiče během dětství tlumočili. Uváděli, že museli vyřizovat například příspěvky na úřadech nebo pozůstalost po babičce, tlumočit televizní pořady nebo telefonáty a dva respondenti byli dokonce tlumočit na svých třídních schůzkách. I přes to, že se jednalo o mnohdy stresové situace, zpětně tuto zkušenost respondenti vnímali pozitivně, protože díky tomu měli větší rozhled než jejich vrstevníci a dokázali být samostatnější. Žádný z nich nevedl, že by kvůli tlumočení v dětství zanevřel na znakový jazyk a distancoval se od neslyšících. Tlumočení často brali jako přirozenou věc, kterou pro své rodiče dělali rádi.

Co stojí za přemýšlení je, že i když respondenti hodnotili, že znakový jazyk jako malí neovládali příliš dobře, přesto svým rodičům zvládli nějakou formou zprostředkovat komunikaci s okolím. Dá se proto předpokládat, že měli jistou znalost znakového jazyka, i přes to, že na ně rodiče cíleně neznakovali a oni sami o znakový jazyk nejevili v dětství větší zájem. Na druhou stranu, v dětském věku neměli na některé tlumočnické situace dostatečnou jazykovou vybavenost, a to jak v českém jazyce, tak v českém znakovém jazyce. Museli se tak poměrně brzy naučit pracovat s oběma jazyky na jiné úrovni než jejich spolužáci.

Jak konkrétně tlumočení vnímali a jaké situace respondenti řešili, lze vidět v příložených ukázkách:

Ukázka 16: respondent 2

R: ...stávalo se že třeba sme jezdili na výlety a, já sem kolikrát dělal tlumočnicka, jo, takže mně bylo třeba osm, devět, deset, prostě byli sme někde na výletě někdy se něco se přihodilo nebo prostě, bylo potřeba někde něco zjistit že jo, tak, tak mě vystrčili do prvních řad ((smích)) ee no: že sem chodil i na úřady když mm naši chtěli třeba nákej příspěvek na něco tak, mamka mě vždycky za- e na úřadě za dveřma, a teď člověk jak sem nevěděl co vlastně mám říct, co přesně tam mám vyřizovat jo, tak já sem mně se tam nechtělo za ty dveře jo prostě zatukat a vejít za ty dveře protože sem nevěděl jak to mám vlastně řešit že jo, takže jako to bylo takový, že sem si asi z tohodle takle jako nesl trošku <dilemata> takový to že: i sem pak měl možná problémy trošičku, ee jako s vyjadřováním nebo tak. a protože já sem nevěděl mamka říkala no o příspěvek si řekni, no a tak teď sem se mně to tam jako vtý hlavě ee honilo jako, tak musím něco jako říct, že tam sem teda s rodičema nebo něco, takže vlastně

sem se už jakoby připravoval na to že, mm nebo měl furt sem jakoby měl pocit že tam sem za ty rodiče. že sem za ně jakoby zodpovědněj. jo: což si myslím že je špatně. že vlastně děti by neměly mít ee jakoby, nebo že by ty rodiče v takovýmdle věku neměli vlastně je na děti, nebo skrz děti prostě řešit nebo mm prostě vyřizovat nějaké záležitosti. jo: že prostě ty děti by toho měly být ušetřeny no. ...

...

T: hmm hmm. jo to ste ale docela uměl znakovej jazyk, jestli už ste tlumočil odmalinka. nebo

R: já nevím no, tak

T: jako domluvil ste se

R: jako domluvil sem se no: nebylo to jakože úplně bych jako větu vodznakoval tak jako úplně perfektně to asi ne, ale prostě byly tam nějaký znaky, artikulace a tak. asi jako tomu tomu prostředí sem se přizpůsobil no:. a tím že mamka vopravdu docela, vopravdu jakoby do dobře rozuměla takže nebyl problém

Ukázka 17: respondent 3

T: ehm a vy ste jim i tlumočil?

R: tlumočil, ano ano. já vím že sme třeba, já vím že sme třeba vyřizovali pozůstalost potom po babičce takže, všecko jako e všecko všecko sem snima musel vyřizovat.

Ukázka 18: respondent 3

R: zážitek. no nevím jestli je to zrovna zážitek. ale já si většinou jako na moc jako nevzpomínám ale vím že sem třeba. vím že nám ee to mi bylo kolik já nevím dvanáct? nám ukradli auto. ee takže sem vlastně musel vyřídit všecko od nahlášení na policajty pojišťovnu a mamina je zrovna takovej typ kterej, a jo vlastně sme měli tu babičku na moravě, takže tam sme taky potřebovali jezdit. takže mamina je takovej typ zavolej, vobvolej em a autosalony a sežeň auto. jo. bereme jakýkoliv a bereme, v tý době byla mamina zatížená na škodovky, takže sem obvolával autosalony škoda. (byla jí) úplně jedno barva, (hlavně ať seženu auto, pojedeme to klidně hned zaplatit) atd atd. takže to byl jako takovej dobrej zážitek jak sedím u telefonu, v tý době ještě zlatý stránky vruce, takže zlatý stránky, auto autosalony a obvolával sem ty autosalony. všude byly auta na objednávku samozřejmě, takže až se mi podařilo někde v řepích ee sehnat teda e vtý době fabii, první řadu, e tak takže hnedka druhej den, ještě žádný bankovní převody nebyly, takže ještě s našima do banky, peníze vlastně nějakou tu zálohu která se tam musel položit, em vybrat peníze s nima tou tramvají až do těch řep. v tý tašce vlastně ta hromada těch peněz a do toho na tu zálohu takže to bylo jako, to bylo taky takový dobrý no.

Ukázka 19: respondent 4

T: jo. takže si ani netlumočil třeba jako dítě nikdy.

R: jo to sem tlumočil. tlu-, takhle to sem neřekl, tlumočil sem no běžně. tlumočil sem, nebo běžně, moji rodiče byli v tom s hlavně tedy maminka byla v tom hodně osvícená, že netlumočil sem třeba na úřadech když potřebovali, to nám tlumočili (.) buď buďto tlumočníci tehdejší a nebo: e hodně mi hodně našim rodičům tlumočil pan (jméno) nevím jestli ho znáš. a pana pan (jméno), který už umřel. a to proto že byli bydleli blízko nás. my sme byli s panem (jméno) sme byli sousedi v podstatě z (místo bydliště) a pan (jméno) bydlel nedaleko od nás no. já sem tlumočil spíše třeba když sme později měli telefon tak sem tlumočil třeba telefonáty. slyšícím, příbuzným. nebo v obchodě. nebo u: dok když sem šel já k doktorovi na pediatrii jako dítě nemocnej. a: asi dvakrát nebo třikrát sem taky tlumočil, což bylo paradox na svých třídních schůzkách.

Ukázka 20: respondent 6

R: e: no tak já vlastně sem tlumočil, v podstatě od dětství sem když neřešil strýc za mamku něco což už bylo třeba přes úřady když sem byl menší. tak vlastně celej život sem tlumočil, pořád jako asi neříkám že to máme všechny děti jako koda ((míněno coda)) ale víceméně když je více, když bylo víc dětí tak zpravidla to odchytl ten nejstarší protože pak ti co vím co sem viděl třeba u těch kamarádů těch od těch slyšící děti neslyšících rodičů tak většinou to chytil třeba ten první ten nejstarší nebo ta nejstarší. a: všichni sme tlumočili v tom dětství jako co si pamatuju, někdo u toho zůstal, někdo ne, mě to bavilo

5.2.3 Partnerský/manželský/rodinný život

Začátek partnerského života byl předpokládán jako jeden z bodů obratu. Respondenti se od neslyšících rodičů přestěhovali ke svému partnerovi. Ve většině případů se jednalo o partnery slyšící. Tímto krokem se změnil systém komunikace v „nové“ rodině a primárním komunikačním prostředkem se stala mluvená čeština. Slyšící partneři se znakový jazyk nenaučili. Respondenti uváděli, že s jejich neslyšícími rodiči se nějakým způsobem zvládnou dorozumět, popřípadě umí pár základních znaků.

Po přestěhování k partnerovi začala převažovat v jejich jazykovém repertoáru mluvená čeština. Jeden respondent ve výpovědi uvedl, že ho manželský partner podporoval ke změně zaměstnání, a to také určitě mělo vliv na vývoj a změnu jeho jazykové trajektorie. Nicméně ostatní respondenti se k tomuto tématu podrobněji nevyjadřovali. Je možné, že respondenti pouze nechtěli během rozhovoru zabíhat do větších detailů nebo v porovnání s pracovními změnami či jinými body nevnímali začátek partnerského života natolik zásadní pro získávání a užívání jazyka, aby ho více rozebírali. Je tedy možné, že tato životní etapa není dle jejich názoru tak významná, jako například změna zaměstnání. V tomto případě lze polemizovat o tom, jak zásadní je tento bod obratu ve vztahu k jazyku.

Respondenti, kteří mají děti, nezmiňovali, že by své potomky cíleně učili znakový jazyk. A pokud proběhla nějaká snaha, velmi rychle byla dětmi zastavena. Děti nevnímaly potřebu

se učit znakovat, když se se svými rodiči domluví mluveným jazykem a díky pár základním znakům se dorozumí i s prarodiči.

5.2.4 Profesionální život

Sedm respondentů v současnosti pracuje v odvětví, kde se denně setkávají s neslyšícími. Ve většině případů však práce s neslyšícími nebylo prvním povoláním, které vykonávali. Po dokončení studia nastoupili do zaměstnání, které nemělo s neslyšícími nic společného. Až postupem času se dostali k práci v této oblasti. Někteří respondenti od práce s neslyšícími později upustili a věnovali se jiné činnosti. V současné době ale všech sedm je v určité formě v profesionálním kontaktu s neslyšícími a dalo by se říct, že znakový jazyk je jedním z jejich pracovních nástrojů. Jako příklad lze uvést pracovní trajektorii jednoho z respondentů. Po dokončení střední školy nastoupil do zaměstnání, ve kterém sice nebyl v kontaktu s neslyšícími, ale po práci tlumočil neslyšícím. Tlumočení se později stalo jeho prací na hlavní pracovní poměr a pohyboval se v sociálních službách téměř celý zbytek života. V posledních letech však vyhořel a ze sociálních služeb odešel. Nyní se pozvolna vrací k tlumočení. Tento respondent nemá neslyšící přátele, se kterými by trávil čas, a tak četnost užívání českého a českého znakového jazyka se primárně odvíjí od toho, jaké práci se věnuje.

Tři respondenti mají práci, ve které nejsou v kontaktu s neslyšícími. Logicky tak využívají více český jazyk. Znakový jazyk využívají pouze ke komunikaci s neslyšícími rodinnými příslušníky a nemají potřebu ho používat v jiných situacích. Pokud by se ocitli v neslyšící společnosti, byli by schopni se domluvit, ale spíše v obecnější rovině.

5.2.5 Dospělé životní vzory

Životní periodu každé osoby netvoří jen jedna samostatná trajektorie, ale jedná se o kombinaci několika různých trajektorií (z oblasti rodiny, vzdělání nebo zdraví), které se navzájem protínají (Sherman, Homoláč, 2021). Jak již bylo zmíněno výše, konkrétně prarodiče hráli v životech respondentů nemalou roli. Byli pro svá vnoučata jazykovými vzory a zprostředkovali jim přístup k mluvenému jazyku. Jak velkou roli hráli prarodiče v životě respondentů, lze vidět z jedné výpovědi, kde jeden z účastníků uvedl, že vnímá jako zásadní bod ve svém životě úmrtí babičky, která pro něj byla velkým vzorem (ukázka 21). Respondenta tato ztráta zasáhla také proto, že přišel o člověka, se kterým by si mohl důvěrně popovídat. Možnost většího kontaktu s českým jazykem mu chyběla a začal ji vyhledávat u jiných slyšících dospělých.

Ukázka 21: respondent 3

R: co mi to, co co co jako mi ee ale to asi tam nebude žádná spojitost, ee stim světem neslyšícím že, že vlastně v třinácti letech, že a to mě jako i trápí dote- ne, ne trápí, to mě bylo strašně líto že vlastně mi umřela vlastně už poslední babička, ta: z taťkovi strany maminka.

T: mhm

R: takže to bylo asi takovej jako hodně velkéj mezník emm protože ta vlastně slyšela takže tam to byla taková moje jako em (..) taková

moje modla nebo jak bych to řekl. takže pak už to bylo takový jako. to byla, to to bylo. ta mi chybí doteď no

V případě jazykového vzoru se nemuselo jednat pouze o slyšící prarodiče. Tuto roli mohli také zastávat slyšící příbuzní. Pro jednoho respondenta to byl slyšící strýc, který se mu v dětství hodně věnoval. Pro jiného respondenta to zase byli neslyšící sousedé, které určitým způsobem obdivoval. Přítomnost dospělého (slyšícího nebo neslyšícího) v životě respondentů, by tedy mohla být jedním z bodů obratu.

5.3 Diskuze

Tato práce byla prvotní výzkumnou sondou zaměřující se na jazykové trajektorie dospělých osob v České republice, které mají neslyšící rodiče. Více rozebírá body obratu, které mohly mít vliv na užívání a získávání jazyků. Samotný výzkum byl založen na rozhovorech s deseti CODA osobami. Sedm z nich v nějaké formě spolupracuje s neslyšícími. Díky tomu, že jsou aktivní v komunitě neslyšících, bylo jednodušší je oslovit a poprosit o spolupráci než osoby, které s neslyšícími nejsou ve větším kontaktu. Bylo náročné se o takových osobách vůbec dozvědět a získat na ně kontakt.

Deset respondentů je samozřejmě jen malý vzorek v porovnání se zbytkem dalších slyšících osob s neslyšícími rodiči, nicméně v určitých situacích vykazují společné rysy. Proto lze předpokládat, že by podobnými body obratu a trajektoriemi mohli disponovat i ostatní. Je ale nutné k celé výzkumné sondě přistupovat citlivě. Odpovědi respondentů závisely na jejich aktuálním rozpoložení, na získané důvěře mezi nimi a tazatelem nebo na formulaci otázek. Respondenti přichází se svou objektivní pravdou, kde se tyto aspekty mohou promítnout v jejich výpovědích (Mišovič, 2019).

První výzkumnou otázkou bylo, jaké jsou jazykové trajektorie dospělých CODA v České republice a jaké body obratu jsou pro ně typické. Předpokládalo se, že typickými body obratu bude vstup do systému školství, začátek tlumočení pro rodiče a započetí partnerského a profesního života. Na základě analýzy rozhovorů byl tento předpoklad potvrzen. V rámci tohoto výzkumu bylo zjištěno, že osoby, které mají neslyšící rodiče, obecně vykazují stejné rysy a mají podobnou jak životní osu, tak jazykové, rodinné a vzdělávací trajektorie. Toto zjištění je v souladu s informacemi uváděnými v odborné literatuře (Preston, 1994; Singleton, Tittle, 2000, a další). Životní události, které se vyskytovaly u všech respondentů, mohou být vnímány jako body obratu, jež měly vliv na trajektorii získávání a užívání jazyka. Níže jsou uvedeny situace, které měli respondenti společné:

- narození do neslyšící rodiny (nejčastěji jsou rodiče v celé rodině jediní neslyšící)
- čas v dětství trávený s neslyšící komunitou, a to zejména na společných dovolených, akcích nebo na návštěvách
- nástup do systému vzdělávání
- začátek tlumočení pro rodiče
- dokončení vzdělání a nástup do pracovního procesu
- odchod od rodičů a založení vlastní rodiny

V tomto okamžiku se nabízí několik možností pokračování. Ohledně pracovního života jde o zaměstnání v oboru souvisejícím s neslyšícími nebo zaměstnání mimo komunitu

neslyšících. Tato trajektorie je hodně proměnlivá a samotní respondenti své pracovní pozice v průběhu života několikrát měnili. Během pracovního života hraje roli narození potomka, kdy ženy ve většině případů nastupují na mateřskou dovolenou. Tato událost je sama o sobě velkým milníkem. Během rozhovorů dva respondenti uvedli, že po rodičovské dovolené změnili obor a nastoupili do nové práce nebo si doplnili vzdělání. Obecně tedy lze vytvořit životní osu, ze které lze odvodit, které situace pravděpodobně měly vliv na trajektorie získávání a užívání jazyků jedinců.

Co se týká vztahu ke znakovému jazyku, je zajímavé, jak tuto problematiku vnímají sourozenci respondentů. I přes to, že respondenti a jejich sourozenci vyrůstali ve stejné rodině, stejném prostředí, každý má ke znakovému jazyku jiný postoj. Až na jednoho respondenta všichni uvedli, že jejich sourozenci ke znakovému jazyku nikdy moc netáhli a jejich jediný kontakt s neslyšícími představují v současné době jejich rodiče. Názorným příkladem je rodina respondenta 5, který má dva sourozence (ukázka 22). Vyrůstali ve společné domácnosti, ve stejných podmínkách. I přesto má každý z nich ke znakovému jazyku odlišný vztah. Během jejich dětství na ně rodiče cíleně neznakovali, dokonce se určité období znakovému jazyku vyhýbali, ale i přesto si ho v určité formě dokázali osvojit. Jeden sourozenec ke znakovému jazyku nemá žádný vztah a již v dětství ho nerad používal. Druhý sourozenec znakový jazyk také téměř nepoužívá, ale na rodinné oslavě začal spontánně znakovat s neslyšící příbuznou. Stejně tak v rodině respondenta 8 ke znakovému jazyku tíhl pouze jeden potomek (ukázka 23).

Ukázka 22: respondent 5

R: a_ já sem to v podstatě dostal na starost a: mamka to zkoušela i na ty mladší sourozence. my sme o dva roky takže tam jako mezi náma není takový velký rozdíl. ona to zkoušela ale, brácha tím že my už sme byli slyšící starší (sourozenci), tak on to jako moc neber nebral že rodiče neslyší a měl vždycky zastání jako měl to tak půl napůl. a: (.) jako skoro bych řekl, do: (.) do předloňského roku, bych řekl že můj bratr je absolutně nepoznamenaný jakýmkoliv znakovým jazykem, myslel sem si že prostě on on není koda ((míněno coda)) že on už prostě v tom nevyrostl a tak. ale můj tatínek druhý měl před dvěma lety sedmdesátiny a: pozval si vlastně svou dceru, která je neslyšící. a já sem jako jenom šel pro nějaké věci a šel sem kolem bratra který s tou sestrou seděl. a on znakoval, a já sem já sem na něho koukal a já sem já sem si říkal jak jako kdes to kde se to k tobě vzalo? a on říkal tu samo. a normálně fakt znakoval. říkal že to samo. prostě to v sobě měl a a jako do dneška to nechápe říkal že že prostě vůbec neví jak ale on jak sem potkal fakt s tou neslyšící která prostě potřebovala tu znakovkou tak on spustil a normálně jel. jako samozřejmě že to bylo takové jako kostrbaté jo ale ale prostě mu tam některé věci naskakovaly a on používal ty ruce, to v životě neudělal. jako s mojí mamkou mluvil vždycky normálně odezíráním. nikdy na ní neznakoval a todle mně úplně vyrazilo dech takže jako ještě před dvěma lety kdyby sme teďka vedli ten rozhovor tak bych řekl že je prostě nepoznamenaný ale ale jako teď musím říct že ne. tsk to mě překvapilo no. a sestra, sestru to nebavilo. tak ona schválně tlumočila blbě. ona ona ona schválně nic

neřekla ona byla taková jako že že prostě jí to fakt stresovalo a ona to ona to i dneska nechce ona to nemá ráda ona to nechce e: nemá k tomu vztah a tak tak se prostě od toho od prostí.

Ukázka 23: respondent 8

T: hm. no a váš brácha o má jak se znakovkou? nebo ten třeba někdy tlumočil

R: no: (jméno), bratr, to má trošku horší. on k tomu nikdy netíhnul.

T: hm

R: on se dorozumí. ale znakový jazyk vůbec nepoužívá jako, on jenom to jako ty posunky, ale: emm moc ne.

T: ehm. a čím to? myslíte že tam je rozdíl. nebo třeba vy jako že ste

R: ono to tak je asi. ono to tak možná je vždycky. že ten jed- to jedno dítě prostě tomu víc tíhne nebo (vý) prostě, tak samo přijde

Druhou výzkumnou otázkou bylo zjistit, zda na základě porovnání jazykových trajektorií a bodů obratu bude možné vytvořit určité charakteristické podskupiny. Předpokládalo se, že na základě srovnání jazykových trajektorií a bodů obratu to bude možné. Při snaze odhalit kritéria podskupin byl brán v potaz věk respondentů, místo bydliště a profesní kontakt s neslyšícími lidmi. Dalo by se předpokládat, že život v metropoli zajišťuje větší přístup k informacím, širší okruh potenciálních přátel, rozsáhlejší nabídku jazykových kurzů nebo pracovních příležitostí. Díky tomu by jazyková vybavenost osob, bydlících v metropoli mohla být odlišná od těch, kteří bydlí v menších městech. Tato hypotéza se však nepotvrdila, neboť při porovnání jazykových trajektorií respondentů nebyly mezi nimi zásadní rozdíly. Pokud jde o věk, dalo by se uvažovat o souvislosti s politickými změnami po roce 1989. Respondenti ve svých výpovědích často porovnávali současnou situaci a to, jaké to bylo „dříve“. Například jak fungovaly kluby neslyšících, jak probíhalo tlumočení nebo jaké bylo školství. Politický režim měl jistě vliv na formování jazykových trajektorií a tím pádem by mohly být vyčleněny dvě skupiny respondentů – ti, kteří zažili vzdělávání, dospívání a nějakou část svého života pracovali v době před rokem 1989 a ti, kteří tuto dobu nezažili. V této době také nebyly tolik rozvinuté sociální služby, a roli tlumočnicků často přebírali samotní respondenti. Dle vyprávění respondentů to fungovalo tak, že po skončení pracovní doby šli ve svém volném čase tlumočit a vyřizovat věci pro své rodiče nebo jejich známé. Až s ukotvením tlumočnické profese se postupně tlumočnická činnost stala jejich hlavní pracovní náplní.

Jako poslední a zároveň možná i nejsnazší rozdělení se nabízí vydělení skupin na základě toho, zda dané osoby pracují s neslyšícími, nebo ne. To zásadně ovlivňuje jejich jazykové kompetence – ať už v českém znakovém jazyce, nebo v českém jazyce – a užívání jazyků. Tři respondenti nebyli kromě svých rodičů či příbuzných s neslyšícími téměř vůbec v kontaktu. Obecně o problematiku neslyšících nejevili moc zájem. Takových osob ale bude většina.

Vydělení skupin v rámci druhé výzkumné otázky, které by vykazovaly společné charakteristické rysy, se ukázalo jako poněkud komplikované. Je možné, že vzorek respondentů

je pro tento záměr příliš malý. Při větším množství výzkumného materiálu by se možná snadněji vykryštalizovaly společné rysy. Také by jistě bylo přínosné oslovit více CODA, kteří nepracují s neslyšícími. Protože takových osob bude poměrná většina. Celkově však bylo nashromážděno velké množství materiálů – téměř 16 hodin videozáznamu biografických rozhovorů. Pole zkoumání této bakalářské práce mají své hranice, ale získané údaje poskytují vhled do mnoha oblastí, které by jistě bylo přínosné hlouběji prozkoumat.

6 Doporučení respondentů

Součástí rozhovorů byly dvě otázky: (1) Co by respondenti poradili dospívajícímu dítěti, kterému je zhruba patnáct let a má neslyšící rodiče? (2) Co by naopak řekli neslyšícím rodičům, kteří mají slyšící děti? Některé odpovědi jsou uveřejněny níže. Považujeme je za velmi silné a podnětné. Proto je uvádíme bez dalšího komentáře.

6.1 Slyšícím dětem neslyšících rodičů

Ukázka 24: respondent 1

R: zodpovědná otázka jako. nevim. asi si nebrat nic moc extra osobně. a bejt vděčnej za to že má prostě ten člověk, tu zkušenost jakože úplně s jiným prostředím než, je běžný, a že může z toho i čerpat.

Ukázka 25: respondent 3

R: mm asi mít mít mít někoho na koho se vobrátit no. jakože i i i jiný i po jiný stránce než po tý rodičovský. a určitě ty rodiče nezatracovat, protože ty rodiče vždycky vždycky a vidím to i teď prostě ee to dítě bude potřebovat i do budoucna, jo, ona a kor v tý pubertě to bylo jako že, to bylo strašně otravný jako a tak, takže já to vidím i u dcery teďka jo. ta taky teďka prochází těžkou pubertou, ale emm je potřeba si uvědomit že, že ty rodiče ee, sou potřeba vždycky ať v tom dětskym věku nebo pak v tom dospělym, a ee bez nich to pak bude těžký no. takže určitě je nezatracovat. e a snažit se snima prostě vycházet. a to je myslím že i v klasických jako rodinách, kde je slyšící dítě a slyšící rodič. jo prostě. a ta puberta je to ještě takový voni si to neuvědomujou. prostě.

Ukázka 26: respondent 4

R: (...) aby se za své rodiče nestydělo, protože, když mi bylo čtrnáct, tak to už sem se, to už mi jako nevadilo ale, když sem byl menší, ee tak sem se styděl že jo, protože byla jiná doba, na veřejnosti se často koukalo na neslyšící jako na, ee divné lidi. zažil sem kolikrát že z toho lidi měli legraci třeba v autobuse nebo v tramvaji. takže, kdyby za mnou takové dítě čtrnácti leté přišlo teď tak bych mu: řekl že to je, že to je super mít neslyšící rodiče, aby to využil, aby z toho vytěžil i nějaké benefity které sou s tím spojené že, ee může třeba pozvat své rodiče na besedu do školy nebo že o tom nějakou formou osvěty pokud by měl zájem, pokud by takové dítě, záleželo by na tom, nepřemlouval bych to dítě no: kdyby s tím bylo v pohodě tak bych ho v tom podpořil, kdyby nemělo nemělo potřebu ... takže ee kdyby o to takové dítě mělo zájem, tak bych ho v tom podpořil, že může pozvat třeba rodiče do školy, povídat si s nima o tom, učit

se znakový jazyk. mm ale asi bych ho, určitě bych ho nepřemlouval aby byl tlumočnickem znakového jazyka. záleželo by na tom dítěti něco co by, co by ono samo chtělo, pokud už by to vědělo ve čtrnácti letech, to je nějaká osmá třída že jo.

T: hm

R: sedmá osmá třída. takže bych ee spíš nechal to dítě povídat jakou má představu a v tom bych ho podpořil no.

T: mhm

R: asi bych mu nic jako nevyvracel, nepodsouval. záleželo by co by co by to dítě chtělo no.

Ukázka 27: respondent 5

R: do života bych mu poradil, a to už se mi stalo že sem to řekl, dětem, koda ((míněno coda)). prosím tě pokud něco potřebujou tvoji rodiče, tak já sem tlumočnick ((ukazuje na sebe)), ne ty. jako fakt nic nevyřizuj. ty na, ty si uživej svoje dětství a nevyřizuj nic. protože prostě ti to akorát bude stresovat.

T: mhm

R: doufám že to ty děti třeba pochopí nebo ti rodiče. a to: to asi bylo na tom to nejtěžší, to tlumočení.

T: jo.

R: ničemu sem nerozuměl v podstatě vůbec sem nevěděl o co de. te tu hloubku toho problému který sem řešila, já sem to jenom přetlumočil ale,

T: jo.

R: to je strašně stresující pro to dítě. takže ať netlumočí.

Ukázka 28: respondent 6

R: já no pokud ho to baví to znakování ať se toho drží.

T: hm

R: jako pro mě, pro mě je opravdu znakový jazyk, ee ten mateřský. já fakt ho mám v sobě jako, mám ho hrozně rád, rád s ním hraju, rád s ním komunikuju. aa ee pokud někdo jako v tom vyrůstal a umí to dobře a baví ho to, tak ať se toho drží protože takových lidí je málo a jako co si budeme povídat ve světě sou koda ((míněno coda)) tlumočníci pořád cenění hodně.

6.2 Neslyšícím rodičům slyšících dětí

Ukázka 29: respondent 4

R: tak e určitě bych mu poradil aby na své dítě znakoval, protože, já to třeba vidět na příkladu svých rodičů, kteří měli obavy, že: e měli takový z dnešního pohledu jako paradoxní obavu, že když nebudou mluvit, že: zapomenou mluvit že jim to bude

dělat problémy ta mluvená čeština, že já se budu pomaleji rozvíjet v tom mluvení.

T: hm

R: takže takovému rodiči bych poradil, aby se nebáli mluvit na své dítě tak jak jim to vyhovuje, jak oni sou mezi sebou zvyklí. předpokládal bych že ve znakovém jazyce. záleží jak, jak, jak moc nebo jak málo by byli uvědomělý no. ale zase si myslím že bych to nechal na jejich přirozenosti.

T: mhm

R: sou neslyšící kterým ee vyhovuje znakový jazyk, sou neslyšící kterým vyhovuje znakovaná čeština. ee tak aby, řekl bych jim aby se nebáli využívat své přirozenosti no, aby se nebáli znakovat. pokud jim to nevadí i na své dítě.

T: mhm

R: že ty obavy, že by se jejich dítě nenaučilo mluvit sou liché no.

Ukázka 30: respondent 5

R: (...) ať zkusí s těma dětma dělat věci které dělají slyšící. a: ať to dítě zkusí s těma neslyšícíma rodičema dělat to, co dělají typicky neslyšící, ať si to propojí. ať nedělají vyloženě jenom něco co neslyšící anebo jenom to co slyšící. protože moje mamka to měla právě takže ona se musela přizpůsobit te slyšící společnosti, ale myslím si že babička s dědou udělali velkou chybu že oni se nepřiblížili te její kultuře. takže ať se to propojí. ať udělají prostě každý jeden krok kupředu k tomu druhému.

T: hm

R: to si myslím že: asi to nejdůležitější.

Závěr

Tato práce mapuje získávání a užívání jazyků slyšících jedinců žijících na území České republiky, kteří mají neslyšící rodiče. Na základě výzkumného šetření se autorka snažila odpovědět na otázku, jak vypadají jejich jazykové trajektorie a které body obratu jsou v nich typické. Také byly představeny možnosti rozdělení CODA do skupin, které by vykazovaly společné rysy.

Metodologicky práce vychází z výzkumu Sherman a Homoláče¹² (2014, 2021), kteří pracovali s metodou jazykových biografii. V rámci této práce byly v období říjen 2020 až listopad 2021 provedeny polostrukturované rozhovory (bylo provedeno 10 prvních a 6 následných rozhovorů v celkové délce 15 hodin a 59 minut) s deseti dospělými CODA, kteří byli ochotni se podělit o svůj příběh. Všechny rozhovory byly uskutečněny přes videokonferenci a archivovány. Poté byly přepsány do textové podoby. Získaná data byla zaznamenána do přehledové tabulky a každému respondentovi byla na jejich základě vytvořena životní a jazyková osa. Získaná data byla analyzována, autorka se v nich pídila po souvislostech, důležitých pro zodpovězení výzkumných otázek: *(1) Jak vypadají jazykové trajektorie dospělých CODA v současnosti v České republice a jaké body obratu jsou pro ně typické?, (2) Lze mezi těmito CODA na základě srovnávání jazykových trajektorií a bodů obratu (popř. dalších proměnných, jako je jako je věk respondentů) vysledovat jisté specifické podskupiny a charakterizovat je?*

Během porovnávání jazykových trajektorií CODA v této práci, autorka odhalila, že jazykové trajektorie CODA vykazují jisté podobnosti, a to zejména během dětství a dospívání. Konkrétně se jednalo o narození neslyšícím rodičům (nebo rodiči), čas v dětství trávený s dalšími neslyšícími. Po nástupu do vzdělávacího systému se dostali do většího kontaktu s mluvenou češtinou a získali nové slyšící přátele. Během školních let také začali tlumočit pro své rodiče. Po dokončení studií se od rodičů odstěhovali a založili vlastní rodinu, povětšinou se slyšícím partnerem. V této chvíli se jazykové trajektorie respondentů liší v souvislosti s jejich profesním zaměřením. Sedm respondentů je pracovně v kontaktu s neslyšícími a aktivně využívají jak český, tak český znakový jazyk. Pro tři respondenty kontakt s neslyšícími představují pouze jejich rodiče, popřípadě neslyšící sourozenci. V průběhu života respondenti měnili povolání, rodili se jim děti, doplňovali si vzdělání apod., a díky tomu jsou jejich další jazykové osy velmi proměnné.

Na základě šetření Homoláče a Sherman (2014, 2021), podepřené o poznatky získané z odborné literatury zabývající se CODA, byly vymezeny předpokládané body obratu. Konkrétně se jednalo o vstup do systému školství, začátek tlumočení pro rodiče, začátek partnerského života a profesní život. Během analýzy se podařilo tyto body obratu potvrdit a rozpracovat jejich charakteristiky. Následně byl přidán další bod obratu, a to přítomnost dospělého vzoru.

Na druhou otázku se nepodařilo jednoznačně odpovědět, nicméně autorka práce provedla alespoň nastínění možností vydělení skupin na základě věku (zde byl důležitý mezník

¹² Sherman a Homoláč (2014, 2021) pracovali s vydělením vietnamských účastníků výzkumu na tři generace, přičemž každá generace vykazovala společné rysy. Proto se autorka práce rozhodla přidat druhou výzkumnou otázku a pokusila se taktéž odhalit specifické podskupiny a popsat je.

rok 1989 a politické změny s ním spojené) a profesního zaměření (zda respondenti byli v pracovním kontaktu s neslyšícími a kterými jazyky tak komunikovali). V rámci druhé otázky by možná bylo přínosné rozšířit vzorek respondentů a získat širší přehled o CODA v České republice. I přesto, že pro potřeby druhé výzkumné otázky nebyl vzorek respondentů dostačující, v rámci této bakalářské práce se povedlo nashromáždit velké (a snad i hodnotné) množství materiálů.

Tato práce je prvotní sondou a poskytuje jen velmi skromný náhled do jazykových biografií dospělých slyšících osob žijících v České republice, které mají neslyšící rodiče. Domníváme se, že výzkumná sonda (při vědomí všech jejích limitů) snad je cenným svědectvím o této nepřilíš prozkoumané problematice související s českými neslyšícími, a že může být inspirací pro další výzkumy zaměřující se na CODA a jejich jazyky. Tito jedinci mají totiž nesmírně zajímavé životní (a jazykové) příběhy, které poskytují široké pole zkoumání.

Seznam použitých zdrojů

- BENDO VÁ, M. *Vývoj komunikačních schopností u slyšících dětí neslyšících rodičů* [online]. Brno, 2008. Bakalářská práce. Masarykova univerzita. Pedagogická fakulta [cit. 15. 5. 2022]. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/juteh/Bakalarska_prace_-_Marie_Bendova.pdf
- BISHOP, M., HICKS, S. 'Orange eyes: Bimodal bilingualism in hearing adults from deaf families'. *Sign Language Studies* [online]. 2005, roč. 5, č. 2, s. 188–230 [cit. 14. 5. 2022]. Dostupné z: https://cuni.primo.exlibrisgroup.com/permalink/420CKIS_INST/1pop0hq/cdi_gale_info_tracacademiconefile_A249397862
- CODA International* [online]. [cit. 14. 2. 2022]. Dostupné z: <https://www.coda-international.org>
- ČERMÁK, F. *Jazyk a jazykověda: přehled a slovníky*. Praha: Karolinum, 2011, s. 44–60.
- ČERVINKOVÁ KINSKÁ, M. *Vývoj komunikačních schopností u dětí CODA* [online]. Hradec Králové, 2015. Diplomová práce. Univerzita Hradec Králové. Pedagogická fakulta [cit. 15. 5. 2022]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/5xa933/16370888>
- Český statistický úřad [online]. ČSÚ [cit. 4. 1. 2022]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/domov>
- Český statistický úřad. *Výběrové šetření osob se zdravotním postižením - 2018* [online]. 16. 12. 2019 [cit. 4. 1. 2022]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/vyberove-setreni-osob-se-zdravotnim-postizenim-2018>
- DEJMKOVÁ, Š. *Vývoj jazykových kompetencí jedinců CODA* [online]. Praha, 2014. Bakalářská práce. Univerzita Karlova. Pedagogická fakulta [cit. 15. 5. 2022]. Dostupné z: <https://adoc.pub/vyvoj-jazykovych-kompetenci-jedinc-coda.html>
- ELDER, G. H., JOHNSON, M. K., CROSNOE, R. The emergence and development of life course theory. In: MORTIMER, J. T; SHANAHAN, M. J. *Handbook of the Life Course* [online]. New York: Plenum. 2003, s. 3–19 [cit. 14. 5. 2022]. Dostupné z: https://www.academia.edu/44106775/Handbook_of_the_Life_Course
- HAŠKOVÁ, H. Úvod. In: HAŠKOVÁ, H (ed.), VOHLÍDALOVÁ, M., MAŘÍKOVÁ, H., DUDOVÁ, R., UHDE, Z., KŘÍŽKOVÁ, A., FORMÁNKOVÁ, L. *Vlastní cestou?: životní dráhy v pozdně moderní společnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství v koedici se Sociologickým ústavem AV ČR, 2014, s. 11–15.

- HAŠKOVÁ, H., UHDE, Z. Životní dráhy v kontextu sociálních změn. In: HAŠKOVÁ, H (ed.), VOHLÍDALOVÁ, M., MAŘÍKOVÁ, H., DUDOVÁ, R., UDHE, Z., KRÍŽKOVÁ, A., FORMÁNKOVÁ, L. *Vlastní cestou?: životní dráhy v pozdně moderní společnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství v koedici se Sociologickým ústavem AV ČR, 2014, s. 17–33.
- HORÁKOVÁ, P. *Výskyt narušené komunikační schopnosti u slyšících dětí neslyšících rodičů* [online]. Brno, 2009. Diplomová práce. Masarykova univerzita. Pedagogická fakulta [cit. 14. 5. 2022]. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/rxexz/>
- HRUBÝ, J. Kolik je u nás sluchově postižených? *Speciální pedagogika* [online]. 1998, roč. 8, č. 2, s. 5–20 [cit. 14. 5. 2022]. Dostupné z: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKewjH6beI3uX3AhWjJcUKHS3zCOQQFnoECAkQAQ&url=http%3A%2F%2Fspace.specpeda.cz%2Fbitstream%2Fhandle%2F0%2F883%2F05-20.pdf%3Fsequence%3D1%26isAllowed%3Dy&usq=AOvVaw37u4itxvn8JCBTrGA7L77N>
- HUDÁKOVÁ, A. *Prstová abeceda pro tlumočníky*. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008.
- HÜTHER, G., WESER, I. *Tajemství prvních devíti měsíců*. Praha: Portál, 2010.
- JOHNSTON, T., SCHEMBRI, A. *Australian Sign Language (Auslan): An Introduction to Sign Language Linguistics* [online]. New York: Cambridge University Press, 2007, s. 1–26 [cit. 14. 5. 2022]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/32893365_Australian_Sign_Language_Auslan_An_Introduction_to_Sign_Language_Linguistics
- KADERKA, P., NEKVAPIL, J. Transkripce v konverzační analýze. In: KARLÍK, P., NEKULA, M., PLESKALOVÁ, J. (eds.). *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. 2017 [cit. 17. 2. 2022]. Dostupné z: https://www.czechency.org/slovník/TRANSKRIPCE_V_KONVERZAČNÍ_ANALÝZE
- KADERKA, P., SVOBODOVÁ, Z. Jak přepisovat audiovizuální záznam rozhovoru? Manuál pro přepisovatele televizních diskusních pořadů. *Jazykovědné aktuality* [online]. 2006, roč. 43, č. 3–4, s.18–51 [cit. 14. 5. 2022]. Dostupné z: <http://ujc.dialogy.cz/publikace/Manual-DIALOG.pdf>
- KELLER, J. *Úvod do sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004.

- KLIMENTOVÁ, E., DOČEKAL, V., HYNKOVÁ, K. Hearing children of deaf parents – a new social work klient group? *European Journal of Social Work* [online]. 2017, roč. 20, č. 6, s. 846–857 [cit. 30. 4. 2020]. Dostupné z: https://cuni.primo.exlibrisgroup.com/permalink/420CKIS_INST/1pop0hq/cdi_informa_world_taylorfrancis_310_1080_13691457_2017_1320527
- KOMORNÁ, M. Psaná čeština a čeští neslyšící. *Info-Zpravodaj* [online]. 2007, roč. 15, č. 3, s. 15–17 [cit. 14. 5. 2022]. Dostupné z: <http://ruce.cz/clanky/312-psana-cestina-a-cesti-neslysici>
- LADD, P. *Understanding Deaf Culture: In Search Of Deafhood*. Bristol: Multilingual Matters, 2003, s. 41–43.
- MACUROVÁ, A. Komunikace v dopisech českých neslyšících (přelom 80. a 90. let 20. stol.). In: MACUROVÁ, A., ZBOŘILOVÁ, R. a kol. *Jazyky v komunikaci neslyšících: český znakový jazyk a čeština*. Praha: Karolinum, 2018, s. 213–224.
- MACUROVÁ, A. Poznáváme znakový jazyk (úvodní poznámky). *Speciální pedagogika* [online]. 2001, roč. 11, s. 69–75 [cit. 14. 5. 2022]. Dostupné z: <https://docplayer.cz/4015309-Poznavame-cesky-znakovy-jazyk.html>
- MACUROVÁ, A. Slovo úvodem. In: MACUROVÁ, A., ZBOŘILOVÁ, R. a kol. *Jazyky v komunikaci neslyšících: český znakový jazyk a čeština*. Praha: Karolinum, 2018, s. 9–11.
- MACUROVÁ, A. Znakový jazyk. In: KARLÍK, P., NEKULA, M., PLESKALOVÁ, J. (eds.). *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. 2017 [cit. 17. 2. 2022]. Dostupné z: https://www.czechency.org/slovník/ZNAKOVÝ_JAZYK
- MIŠOVIČ, J. *Kvalitativní výzkum se zaměřením na polostrukturovaný rozhovor*. Praha: SLON, 2019, s. 79–104.
- MOROE, N. “Physiologically, I am hearing, but psychologically, I am Deaf.” Identity: Lived experience of hearing children born in families with Deafness in South Africa. *Journal of Psychology in Africa* [online]. 2019, roč. 29, č. 5, s. 499–504 [cit. 30. 1. 2021]. Dostupné z: https://cuni.primo.exlibrisgroup.com/permalink/420CKIS_INST/1pop0hq/cdi_proquest_journals_2569371212

- NEKVAPIL, J. Jazyková biografie. In: KARLÍK, P., NEKULA, M., PLESKALOVÁ, J. (eds.). *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. 2017 [cit. 15. 4. 2022]. Dostupné z: https://www.czechency.org/slovník/JAZYKOVÁ_BIOGRAFIE
- NEKVAPIL, J. O historii, teorii a modelech jazykového plánování. *Slovo a slovesnost* [online]. 2010, roč. 71, č. 1, s. 64–73 [cit. 14. 5. 2022]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/43696039_O_historii_teorii_a_modelech_jazykového_plánování
- NEKVAPIL, J. Sociolingvistika. In: KARLÍK, P., NEKULA, M., PLESKALOVÁ, J. (eds.). *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. 2017 [cit. 17. 4. 2021]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/SOCIOLINGVISTIKA>
- NEKVAPIL, J., SHERMAN, T. An introduction: Language Management Theory in Language Policy and Planning. *International Journal of the Sociology of Language* [online]. 2015, č. 232, s. 1–12 [cit. 14. 5. 2022]. Dostupné z: http://languagemanagement.ff.cuni.cz/en/system/files/documents/ijsl_2015_Nekvapil-Sherman.pdf
- NEKVAPIL, J., SHERMAN, T. Jazykový management a teorie jazykového managementu: úvodní poznámky. *Slovo a slovesnost* [online]. 2014, roč. 75, č. 4, s. 245–254 [cit. 14. 5. 2022]. Dostupné z: http://languagemanagement.ff.cuni.cz/system/files/documents/SaS-75-2014-4_Nekvapil-Sherman_245-254.pdf
- NEUSTUPNÝ, J. V. Následné (follow-up) interview. *Slovo a slovesnost* [online]. 1999, roč. 60, č. 1, s. 13–18 [cit. 14. 5. 2022]. Dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?lang=en&art=3820>
- NEUSTUPNÝ, J. V. Sociolingvistika a jazykový management. *Sociolingvistický časopis* [online]. Praha: Sociologický ústav, AV ČR. 2002, roč. 38, č. 4, s. 429–442 [cit. 14. 5. 2022]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/341834252_Sociolingvistika_a_jazykovy_management
- OKROUHLÍKOVÁ, L. *Lexikografie a dostupné slovníky znakované češtiny*. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008, s. 11–22.
- Passport Without a Country* [film]. Režie DAVIE, C. Austrálie, 1992. V digitalizované podobě dostupný prostřednictvím Vimeo z: <https://vimeo.com/224250559>
- PRESTON, P. *Mother Father Deaf: Living between Sound and Silence*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1994. s. 11–37, 62–76.

- REDLICH, K. *CODA – slyšící děti neslyšících rodičů*. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008.
- REICHL, J., VŠETIČKA, M. *Trajektorie a dráha hmotného bodu* [online]. Encyklopedie fyziky: © 2006-2022 [cit. 14. 5. 2022]. Dostupné z: <http://fyzika.jreichl.com/main.article/view/5-trajektorie-a-draha-hmotneho-bodu>
- SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, L. *Osvojování jazyka dítětem* [online]. Praha: Karolinum, 2016 [cit. 10. 1. 2021]. Dostupné z: <https://www.bookport.cz/kniha/osvojovani-jazyka-ditetem-5689/>
- SHERMAN, T., HOMOLÁČ, J. “The older I got, it wasn’t a problem for me anymore”: Language brokering as a managed activity and a narrated experience among young Vietnamese immigrants in the Czech Republic. *Multilingua* [online]. 2017, roč. 36, č. 1, s. 1–29 [cit. 14. 5. 2022]. Dostupné z: <http://languagemanagement.ff.cuni.cz/system/files/documents/Sherman-Homolac-2017-Language-brokering-among-young-Vietnamese-in-the-CR.pdf>
- SHERMAN, T., HOMOLÁČ, J. Management summaries and the follow-up interview in language biography research. *Slovo a slovesnost* [online]. 2014, roč. 75, č. 4, s. 294–324 [cit. 14. 4. 2022]. Dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?lang=en&art=4259>
- SHERMAN, T., HOMOLÁČ, J. Maybe the worst thing is that I speak with a Czech accent: Language and trajectories of young Vietnamese in the Czech Republic. *Working Papers in Language Management* [online]. 2021, č. 5 [cit. 14. 5. 2022]. Dostupné z: http://languagemanagement.ff.cuni.cz/system/files/documents/wplm-05_sherman_homolac.pdf
- SINDICIC, R. Signed, A CODA. In: *TEDx* [videozáznam příspěvku na konferenci]. TEDxUTampa, 2018. Dostupné z: https://www.ted.com/talks/renata_sindicic_signed_a_coda
- SINGLETON, J. L., TITTLE, M. D. Deaf Parents and Their Hearing Children. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education* [online]. 2000, roč. 5, č. 3, s. 221–236 [cit. 14. 5. 2022]. Dostupné z: <https://academic.oup.com/jdsde/article/5/3/221/372987>
- Slyšící děti neslyšících rodičů. In: *Televizní klub neslyšících* [televizní pořad]. ČT1 19. 12. 2007. Dostupné též z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/1096066178-televizni-klub-neslysicich/207562221800016/>

Slyšící děti neslyšících rodičů. In: *Televizní klub neslyšících* [televizní pořad]. ČT1 10. 3. 2021.
Dostupné též z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/1096066178-televizni-klub-neslysicich/221562221800003/>

Slyšící děti neslyšících rodičů. In: *Televizní klub neslyšících* [televizní pořad]. ČT1 24. 3. 2021.
Dostupné též z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/1096066178-televizni-klub-neslysicich/221562221800004/>

STRNADOVÁ, V. *Odezírání jako schopnost*. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008, s. 11–13.

STROM, R., DANIELS, S., JONES, E. Parent education for the deaf. *Educational and Psychological Research*. 1988, roč. 8, s. 121–126.

World Health Organization. *Deafness and hearing loss* [online]. 1. 4. 2021 [cit. 14.2.2022].
Dostupné z: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/deafness-and-hearing-loss>

Zákony pro lidi. *Zákon č. 384/2008 Sb., o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob* [online]. 20. 10. 2008 [cit. 17. 2. 2022]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2008-384#cast1>.

Seznam tabulek

Tabulka 1: Seznam transkripčních značek	23
Tabulka 2: Přehledová tabulka jednoho z respondentů	25
Tabulka 3: Data a délka rozhovorů	27
Tabulka 4: Věk a místo bydliště respondentů	28
Tabulka 5: Vzdělání respondentů	29
Tabulka 6: Povolání respondentů	29

Seznam grafů

Graf 1: Životní a jazyková osa.	26
--------------------------------------	----

Přílohy

Příloha 1: Formulář pro informovaný souhlas

INFORMOVANÝ SOUHLAS S VYUŽITÍM VÝZKUMNÝCH ROZHovorŮ pro účely výzkumného šetření bakalářské práce K. Tylšové (FF UK)

Výzkum probíhá pro účely zpracování bakalářské práce vedené na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Bakalářská práce je psána na oboru Čeština v komunikaci neslyšících Kateřinou Tylšovou.

Bakalářská práce se zaměřuje na jazykové trajektorie dospělých slyšících potomků neslyšících rodičů v České republice. Pro účely výzkumu je klíčové získat autentické biografické výpovědi těchto osob.

Veškerá data budou anonymizována a následně využita výhradně pro účely zpracování bakalářské práce. Po obhajobě bakalářské práce budou veškerá data archivována v Ústavu jazyků a komunikace neslyšících FF UK.

POPIS VÝZKUMU

1. Výzkum se zaměřuje na jazykové trajektorie dospělých CODA v České republice.
2. Bakalářská práce s Vámi povede dva rozhovory o Vašem životě.
3. Rozhovory budou probíhat prostřednictvím videokonference s automatickým nahráváním (ZOOM).
4. Všechna data budou v bakalářské práci anonymizována.
5. Videozáznamy následně bakalářská práce zpracuje a výsledky použije ke zpracování bakalářské práce a příp. k publikaci zjištění práce na odborných fórech, konferencích, v článcích apod.
6. Po obhájení práce budou videozáznamy, jejich přepisy, písemné záznamy rozhovorů a „Informované souhlasy s využitím výzkumných rozhovorů“ archivovány v Ústavu jazyků a komunikace neslyšících FF UK.

PÍSEMNÝ SOUHLAS SE ZAPOJENÍM DO VÝZKUMU

Souhlasím s tím, že rozhovor bude zaznamenáván realizován a zaznamenán prostřednictvím platformy ZOOM (video, zvuková ani textová forma rozhovoru nebude žádným způsobem jako celek zveřejněna).

Souhlasím s poskytnutím rozhovorů Kateřině Tylšové pro účely výše popsaného výzkumného projektu.

Jméno a příjmení _____

Podpis _____ **Datum:** _____